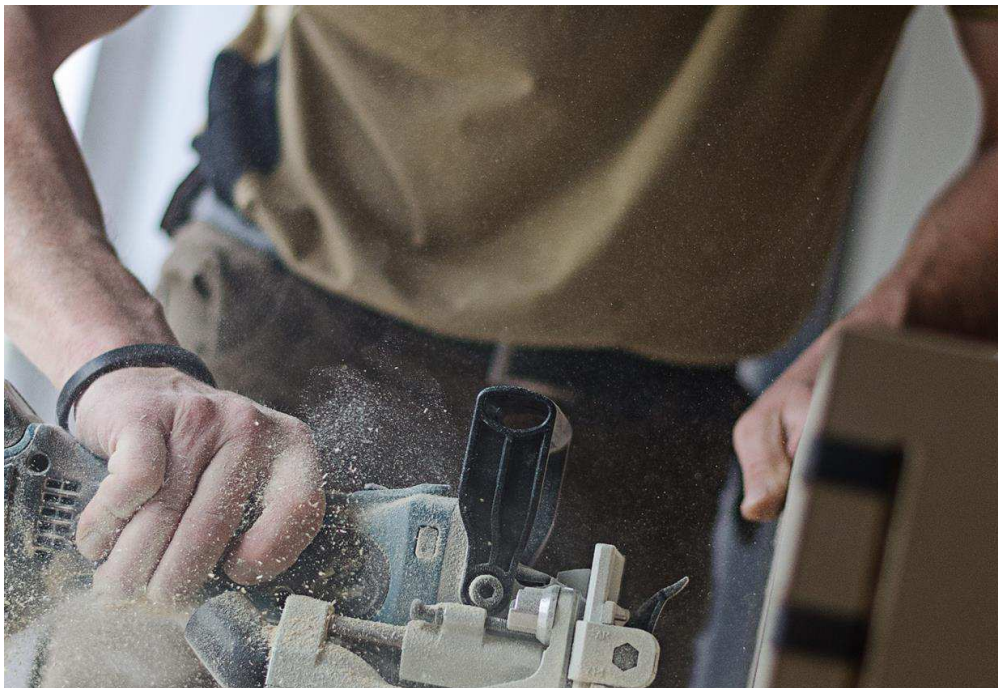

Til
Styrelsen for Undervisning og Kvalitet

Dokumenttype
Rapport

Dato
December 2019

KORTLÆGGENDE UNDERSØGELSE AF RITUALER OG TRADITIONER FOR AFSLUTNING I ERHVERVSUD- DANNELSERNE

KORTLÆGGENDE UNDERSØGELSE AF RITUALER OG TRADITIONER FOR AFSLUTNING I ERHVERVSUDDANNELSERNE

INDHOLD

1.	RESUMÉ	1
1.1	Rammevilkår for de fire hovedområder	1
1.2	Identificerede ritualer og traditioner	1
1.3	Betydningen af ritualer og traditioner	2
1.4	Anbefalinger	4
2.	INDLEDNING	6
2.1	Baggrund og formål med den kortlæggende undersøgelse	6
2.2	Undersøgelsens datagrundlag	6
2.3	Læsevejledning	8
3.	ANBEFALINGER	9
4.	RAMMEVILKÅR FOR DE FIRE HOVEDOMRÅDER	14
5.	IDENTIFICEREDE RITUALER OG TRADITIONER	16
5.1	Artefakter	18
5.2	Dimission eller andre højtideligheder	18
5.3	Modtagelse af udmærkelser, herunder gaver, medaljer og legater	19
5.4	Ritualer og traditioner omkring svendeprøven	20
5.5	Sociale arrangementer	21
6.	BETYDNINGEN AF RITUALER OG TRADITIONER	23
6.1	Faglig stolthed og identitet	23
6.2	Fællesskab	30
6.3	Undervisningsmiljø	34
6.4	Afslutningsarrangementet som overgangsritual	37
6.5	Erhvervsuddannelsernes renommé og attraktivitet	39

BILAG

Bilag 1: Metodebilag

Bilag 2: Internationale erfaringer

1. RESUMÉ

Dette resumé indeholder hovedresultaterne fra den kortlæggende undersøgelse om ritualer og traditioner for afslutning i erhvervsuddannelserne og giver et overblik over de anbefalinger, der er udledt på baggrund heraf.

Undersøgelsen har til formål at besvare tre undersøgelsesspørgsmål:

- 1) Hvilke ritualer og traditioner for afslutning findes på skoler og under de faglige udvalg inden for de forskellige erhvervsuddannelser i Danmark?
- 2) Hvad betyder traditioner og ritualer for afslutning, herunder anvendelsen af medaljer, for undervisningsmiljø, identitetskabelse og fællesskab på erhvervsuddannelserne?
- 3) Hvilke konkrete forslag til tiltag og redskaber kan der udledes på baggrund af undersøgelsen med hensyn til, hvordan indsatsen for at understøtte anvendelsen af ritualer og traditioner for afslutning på erhvervsuddannelserne kan tilrettelægges?

Undersøgelsen er gennemført via en praksiskortlægning af ritualer og traditioner for afslutning i erhvervsuddannelserne med udgangspunkt i et mixed methods-design, hvor en kvantitativ breddeafdækning i form af tre spørgeskemaundersøgelser er kombineret med en kvalitativ dybdeafdækning bestående af otte casebesøg på erhvervsskoler i Danmark og 32 supplerende telefoninterviews fordelt på faglige udvalg, uddannelsesledere og tidligere elever.

1.1 Rammevilkår for de fire hovedområder

Undersøgelsen peger indledningsvist på en række rammevilkår, som har betydning for uddannelsernes muligheder og praksis for ritualer og traditioner. Der er identificeret fem rammevilkår, som relaterer sig til hhv. 1) uddannelsernes opbygning, 2) uddannelsernes praksis for merit, 3) uddannelsernes genstandsfelt og produkt, 4) uddannelsernes traditioner for afslutning og 5) historikken bag uddannelserne.

Særligt kan uddannelsernes opbygning have betydning for muligheden for at skabe ritualer og traditioner for afslutning. Inden for hovedområdet Kontor, handel og forretningsservice afsluttes hovedforløbet typisk i praktikken, hvorfor det mange steder opleves selvfølgeligt, at den primære fejring foregår hos praktikvirksomheden.

Derudover kan det udfordre, når elevernes uddannelsesforløb som følge af skolernes meritpraksis tilrettelægges forskelligt. Når elever får merit, afslutter de ikke nødvendigvis uddannelsen på samme tid og har ikke på samme måde et klassesammenhold, som kan danne rammen om afslutningen.

1.2 Identificerede ritualer og traditioner

Et centralt formål med undersøgelsen har været at identificere ritualer og traditioner for afslutning på erhvervsuddannelserne. De ritualer og traditioner, der er fremkommet af undersøgelsen, kan overordnet inddeles i fem kategorier:

- 1) **Artefakter** forstås som en fysisk genstand, der overrækkes i forbindelse med afslutningen af uddannelsen. Det kan fx være en EUD-hue eller en trøje, hvorpå der trykkes tekst, som symboliserer afslutningen på uddannelsen. Det kan også være artefakter, som symboliserer det håndværk, eleverne uddannes indenfor, så som en SOSU-nål, en mejerihat, en murerske eller et tømmerbælte.
- 2) **Dimission eller andre højtideligheder** afholdes på langt størstedelen af uddannelserne. Der er dog forholdsvis stor forskel på, hvem der deltager, hvordan overrækkelsen af beviser foregår, om det er med eller uden spisning og om arrangementet er et dags- eller aftenarrangement med fest, dans og alkohol.

- 3) Modtagelse af udmærkelser, herunder gaver, medaljer og legater** foregår ofte i samspil med fagforeninger, arbejdsgiverorganisationer og/eller praktikvirksomheder. Der er blandt andet eksempler på fagforeninger, som giver alle medlemmer en blomst, en termokande eller et bælte til værktøj. På flertallet af uddannelserne er der også tradition for at uddele legater eller medaljer til elever, som udmærker sig på forskellig vis. Her uddeles blandt andet legater eller blomster til den bedste kammerat, humørsprederen eller til elever med 0 pct. fravær.
- 4) Ritualer/traditioner omkring svendepøven** forekommer ofte på skoler, hvor eleverne afslutter med udarbejdelsen af et svendestykke. Ofte afholdes fernisering i forlængelse af dimissionen, hvor pårørende og mester kan gå rundt med eleverne og se svendestykkerne. På tværs af skolerne varierer omfanget af denne tradition. Hvor der nogle steder er tale om en begivenhed af en times varighed i forlængelse af dimissionen, afholdes der andre steder åbent hus, hvor familie, lokalsamfund, tidligere elever og virksomheder kan deltage.
- 5) Sociale arrangementer** afholdes typisk som erstatning eller supplement til de mere formelle arrangementer som fx dimission. De sociale arrangementer kan fx bestå i, at fagforeningen inviterer til "tildrikning", at skolen giver morgenmad på elevernes sidste dag eller inviterer holdene og deres primære underviser på spisning. Til arrangementer på skolen er der typisk også indslag, hvor eleverne eller underviseren har forberedt underholdning.

1.3 Betydningen af ritualer og traditioner

Udover kortlægningen af ritualer og traditioner for afslutning af erhvervsuddannelserne, har undersøgelsen haft til formål at belyse, hvilken betydning ritualer og traditioner har for elevernes faglige stolthed, deres fællesskabsfølelse og et attraktivt undervisningsmiljø. Foruden disse tre parametre, viser analysen, at ritualer og traditioner ligeledes kan have betydning for elevernes overgang i uddannelsesforløbet samt for erhvervsuddannelsernes renommé og attraktivitet som helhed.

Faglig identitet og stolthed

På tværs af de medvirkende aktører er der en generel enighed om, at traditioner og ritualer kan have betydning for elevernes faglige identitet og stolthed samt deres faglige identitetsskabelse. I denne sammenhæng spiller artefakter en væsentlig rolle. Her fremhæves særligt artefakter, som knytter sig til en bestemt faglighed eller skole. Også selve handlingen, hvor eleven modtager artefaktet, kan have betydning og bidrage til at manifestere den nye identitet som faglært.

Aktørerne peger generelt på vigtigheden af afholdelse af dimissioner eller lignende højtideligheder for at markere elevens indtræden i det faglige fællesskab. Det kan i forbindelse med arrangementer som disse være meget betydningsfuldt for de nyudlærte, at mestre eller praktikansvarlige fra elevernes praktikvirksomheder, som kender elevens faglighed, er til stede. Endvidere fremhæver flere aktører, at elever, der får medaljer, er særligt stolte. Medaljen bliver et symbol på det ekstraordinære stykke arbejde. På uddannelser, hvor medaljer ikke anvendes, er det vanskeligt for elever, underviser og ledere at forholde sig til, hvilken indvirkning medaljer har på elevernes følelse af faglig stolthed. Slutteligt fremhæver flere, at deltagelse af mestre, kolleger og familie til svendepøven kan have betydning for elevernes følelse af faglig stolthed og identitet, fordi prøven giver anledning til at vise, hvad deres faglighed består i.

Fællesskab

Der tegner sig på tværs af undersøgelsen forskellige billeder af, hvilken betydning ritualer og traditioner har for fællesskabsfølelsen på erhvervsuddannelserne. Flere aktører peger på, at fællesskabsfølelsen blandt eleverne først og fremmest opstår undervejs i uddannelsesforløbet, men at der dog kan opstå en fællesskabsfølelse blandt eleverne *under* og i forbindelse med afholdelse af afslutningsritualer. Uddannelsernes forskellige strukturer og rammevilkår kan endvidere medføre, at eleverne

afslutter uddannelsen forskudt, hvilket kan svække fællesskabsfølelsen, fordi de nyudlærte ikke nødvendigvis afslutter uddannelsen med et hold, de kender godt.

Fællesskabsfølelsen kan forstærkes ved, at der under dimission eller andre afslutningsarrangementer afholdes taler af lærere eller andre skolerepræsentanter, som kender de dimitterende godt. Eleverne føler sig set og forståede, og dette kan bidrage til en generel fællesskabsfølelse med hinanden, undervisere og med skolen. Der kan endvidere opstå stærke fællesskaber mellem eleverne op til og under svendepøven, hvor eleverne står foran en udfordring og derigennem kan støtte og bakke hinanden op. En stor andel af nuværende og tidligere elever, som har medvirket i undersøgelsen, peger på, at de sociale arrangementer spiller en rolle for fællesskabsfølelsen. De påpeger i forlængelse af dette, at der i fremadrettede initiativer rettet mod fejring af afslutningen med fordel kan fokuseres på også at give plads til fester, fællesspisning med elever og undervisere mv.

Undervisningsmiljø

På baggrund af spørgeskemaundersøgelsen og de kvalitative interviews tegnes et forskelligt billede af, om ledere, faglige udvalg, undervisere og elever vurderer, at traditioner og ritualer har en betydning for undervisningsmiljøet. Af ledernes og de faglige udvalgs besvarelser i spørgeskemaundersøgelsen fremgår det, at omkring to tredjedele (68 pct.) af uddannelseslederne og repræsentanter fra de faglige udvalg i høj eller meget høj grad mener, at afslutningsritualer og -traditioner har betydning for undervisningsmiljøet. I de kvalitative interviews har aktørerne dog vanskeligt ved at se sammenhængen mellem ritualer og traditioner for afslutning og et attraktivt undervisningsmiljø. De peger på, at et attraktivt undervisningsmiljø kommer før afslutningsritualer. Ritualer og traditioner undervejs i uddannelsen kan dog være med til at understøtte et attraktivt undervisningsmiljø. Et eksempel på dette kan fx være afslutningsarrangementer i forbindelse med afslutning af grundforløb 2. Disse kan bidrage til større motivation og glæde ved undervisningen, fordi elevernes milepæle markeres og fejres, ligesom de kan være med til at skabe sammenhæng i overgangen fra elev til lærling. Slutteligt viser analysen, at udsigten til at modtage en medalje kan være en motivationsfaktor for nogle elever, som medvirker til, at de gør sig ekstra umage undervejs i uddannelsen. Interviewpersonerne peger dog generelt på, at medaljeuddelingen ikke er noget, der fylder specielt meget for eleverne, eller kun er noget, eleverne er opmærksomme på under den afsluttende del af uddannelsen.

Afslutningsarrangementet som overgangsritual

Både elever, undervisere og ledere fremhæver, at afslutningsritualer og -traditioner er vigtige, fordi de markerer afslutningen af en uddannelse – en milepæl i de unges liv og en fejring af, at de har nået et mål og gennemført en uddannelse. Flere elever ønsker i den forbindelse, at der er formelle rammer omkring afslutningen, som synliggør, at de har arbejdet hårdt for at gennemføre uddannelsen, og at det nu er lykkedes. Her kan undervisere spille en central rolle som kulturbærere ved fx at tale afslutningsritualerne op, da dette understøtter elevernes oplevelse af stolthed.

Det er særligt vigtigt, at afslutningsritualerne inkluderer elevernes nære relationer, herunder familie, lærere, mestre og andre kolleger fra deres arbejdsplads. Det har en personlig betydning for dem, fordi de ofte har styrket og understøttet dem i at gennemføre uddannelsen.

Erhvervsuddannelsernes renommé og attraktivitet

Afslutningsritualer og traditioner kan være med til at skabe positive billeder af de forskellige fag og brancher. Det kan blandt andet ske ved brugen af fagspecifikke artefakter, som symboliserer fagligheden, ved deling af billeder fra forskellige afslutningsarrangementer og ved åbne arrangementer, hvor interesserede uden for skolen fx kan se elevernes svendestykker.

Ledere, undervisere og aftagerrepræsentanter peger desuden på, at afslutningsritualer kan medvirke til at skabe motivation og øge fastholdelsen for de elever, der endnu ikke er så langt i

uddannelsen. Når elever på grundforløb lægger mærke til ritualer og traditioner, som fx knytter sig til svendeprøver, er det en "stille branding" af fagligheden og uddannelsen.

1.4 Anbefalinger

Med afsæt i rapportens analyser er der udledt ni anbefalinger, som på forskellig vis relaterer sig til erhvervsuddannelserne bredt set eller mod specifikke uddannelsesområder. Anbefalingerne er formuleret på baggrund af de synspunkter, erfaringer og oplevelser, som på tværs af de involverede aktører har været mest fremtrædende. Anbefalingerne har forskellig detaljeringsgrad, afhængigt af, hvad analysens data giver grundlag for. Formålet med anbefalingerne er at danne grundlag for beslutningen om, hvilken indsats, der skal igangsættes som led i den politiske aftale¹. De ni anbefalinger præsenteres kort nedenfor.

- **Anbefaling #1** retter sig mod **nødvendigheden i at tilpasse ritualer og traditioner til fagligheden i den enkelte uddannelse**. Dette betyder, at ritualer og traditioner for afslutning ikke skal standardiseres, men i stedet tage udgangspunkt i og tilpasses de konkrete behov og ønsker på de enkelte uddannelser og skoler.
- **Anbefaling #2** relaterer sig tæt til den første og vedrører **ritualer og traditioners kobling til skolens kultur og historie**. Analysen peger på, at i de tilfælde, hvor ritualer og traditioner har et særligt historisk eller skolemæssigt ophæng, opleves ritualerne mere betydningsfulde, ligesom de prioriteres højere af både elever, undervisere og ledelse.
- Analysen peger på, at ritualer og traditioner for afslutning af erhvervsuddannelser kan have en betydning for elevernes faglige identitet og fællesskabsfølelse og – i begrænset omfang – elevernes opfattelse af et attraktivt undervisningsmiljø. Dog peger aktørerne på, at disse parametre i højere grad vil kunne understøttes af aktiviteter, der foregår i løbet af uddannelsen. **Anbefaling #3** handler derfor om, at **skoler i højere grad bør prioritere ritualer og traditioner undervejs i skoleforløbet**. Dette kan fx være rustur, fredagsbar og morgensamling med fællessang.
- I relation til ovenstående peger undersøgelsen på, at det er vigtigt med undervisere, der går forrest og taler skolens traditioner og ritualer op. **Anbefaling #4** omhandler derfor, **at undervisere bør udgøre en form for kulturbærere**, der udvikler og understøtter nye ritualer og traditioner, ligesom de kan være med til at fastholde og videreudvikle gamle traditioner.
- **Anbefaling #5** omhandler **artefakters betydning for faglig stolthed og fællesskabsfølelse**. Undersøgelsen viser, at modtagelse af artefakter, som er særligt forbundet med deres faglighed og/eller til deres skole, kan understøtte de unges indtræden i deres nye identitet som faglært.
- For mange elever er den faglige identitet og stolthed tæt knyttet til deres praktiksted. Af denne grund lyder **anbefaling #6**, at **mestre eller andre repræsentanter for praktikstedet deltager i de afsluttende traditioner eller ritualer**. Skolerne bør i denne forbindelse understøtte praktikstedernes deltagelse.
- Overordnet peger undervisere, elever og uddannelsesledere på, at formaliseringen af ritualer og traditioner har betydning for elevernes oplevelse af at blive set og anerkendt. **Anbefaling #7** understreger vigtigheden af, at **elever blive set og hørt gennem konkrete handlinger i afslutningsritualet**, fx gennem individuel bevisoverrækkelse eller uddelegering af et personligt svendebrev.

¹ Aftale mellem regeringen, Socialdemokratiet, Dansk Folkeparti, Radikale Venstre og Socialistisk Folkeparti om "Fra folkeskole til faglært – Erhvervsuddannelser til fremtiden", 22. november 2018

- Af aftaleteksten fremgår medaljer som et centralt og selvstændigt afslutningsritual. Blandt undersøgelsens medvirkende aktører er der dog stor uenighed om, hvorvidt medaljer er en god eller dårlig tradition for afslutning på uddannelserne. Der er på denne baggrund uddelt **anbefaling #8** om, at **medaljer kan fastholdes på de uddannelser**, som på nuværende tidspunkt har tradition for uddeling af medaljer, mens **medaljer ikke bør udbredes til alle uddannelsesområder**.
- Slutteligt sætter **anbefaling #9** fokus på elevernes ønske om **sociale arrangementer som afslutning på deres uddannelse**. Generelt fremhæver eleverne, at særligt sociale arrangementer i det nære fællesskab – dvs. med deres klassekammerater og undervisere, bidrager til en god og mindeværdig afslutning på deres uddannelse.

2. INDLEDNING

Rambøll Management Consulting, VIA University College og Københavns Professionshøjskole har på vegne af Styrelsen for Undervisning og Kvalitet gennemført en kortlæggende undersøgelse af ritualer og traditioner for afslutning i erhvervsuddannelserne. Undersøgelsen er gennemført fra oktober 2019 til december 2019.

2.1 Baggrund og formål med den kortlæggende undersøgelse

Af den politiske aftale "Fra folkeskole til faglært – Erhvervsuddannelser til fremtiden"² fremgår et ønske om, at eleverne i erhvervsuddannelserne sikres et mere sammenhængende uddannelsesforløb fra start til slut samt et attraktivt undervisningsmiljø for unge og ældre elever med øget elevinddragelse, stærk identitetsskabelse og fællesskab. I forlængelse af dette ønske er der afsat midler til en indsats for ritualer og traditioner for afslutning. Formålet med kortlægningen er derfor at skabe grundlag for at udlede anbefalinger til fremtidige indsatser på området. Nærværende undersøgelse skal således informere udmøntningen af de midler til styrkelse af erhvervsuddannelsernes ritualer og traditioner, der følger af den politiske aftale "Fra folkeskole til faglært – Erhvervsuddannelser til fremtiden".

I Danmark findes der allerede i dag mange ritualer og traditioner for afslutning i erhvervsuddannelserne. På de "gamle" erhvervsuddannelser med rødder i lavsvæsenet og mesterlære (fx smed, kok og murer) er der således stærke traditioner for afslutning af både formel og uformel karakter. De formelle traditioner omfatter bl.a. brug af skuemestre ved svendep prøve og uddeling af medaljer, mens fx tildrinking praktiseres som et mere uformelt ritual for at markere overgangen fra uddannelse til faglært. Samtidig er ritualer og traditioner på de nyere erhvervsuddannelser (fx klinikassistent, mediegrafiker og SOSU-hjælpere) også under opbygning og konsolidering. Her anvendes uddeling af gaver fra fagforeninger og anvendelsen af EUD-huer bl.a. som symboler på, at de unge nu optages som fuldgældige medlemmer af fagfællesskabet.

Nærværende undersøgelse har til formål dels at kortlægge, hvilke ritualer og traditioner for afslutning, der eksisterer på de forskellige erhvervsuddannelser i Danmark, dels at belyse betydningen af traditioner og ritualer for hhv. identitetsskabelse, fællesskab og undervisningsmiljø. Kortlægningen skal med afsæt heri bidrage til etableringen af et grundlag, hvorpå der kan træffes beslutninger om kommende indsatser på området.

Med afsæt i ovenstående vil nærværende undersøgelse besvare nedenstående tre spørgsmål:

- 1) Hvilke ritualer og traditioner for afslutning findes på skoler og under de faglige udvalg inden for de forskellige erhvervsuddannelser i Danmark?
- 2) Hvad betyder traditioner og ritualer for afslutning, herunder anvendelsen af medaljer, for undervisningsmiljø, identitetsskabelse og fællesskab på erhvervsuddannelserne?
- 3) Hvilke konkrete forslag til tiltag og redskaber kan der udledes på baggrund af undersøgelsen med hensyn til, hvordan indsatser for at understøtte anvendelsen af ritualer og traditioner for afslutning på erhvervsuddannelserne kan tilrettelægges?

2.2 Undersøgelsens datagrundlag

Undersøgelsen er gennemført med udgangspunkt i et mixed methods-design, hvor en kvantitativ breddeafdækning bestående af en heldækkende spørgeskemaundersøgelse til ledere, elever og faglige udvalg er kombineret med en kvalitativ dybdeafdækning bestående af casebesøg og telefoninterviews. De forskellige datakilder fremgår af nedenstående tabel. Se i øvrigt bilag 1 for en detaljeret beskrivelse af undersøgelsens forløb, de enkelte metodiske tilgange samt kriterier for case- og informantudvælgelse.

² Aftale mellem regeringen, Socialdemokratiet, Dansk Folkeparti, Radikale Venstre og Socialistisk Folkeparti om "Fra folkeskole til faglært – Erhvervsuddannelser til fremtiden", 22. november 2018

Tabel 2-1: Undersøgelses datagrundlag

- Spørgeskemaundersøgelse til:
  - o Skoleledelsen på samtlige erhvervsuddannelser i Danmark
  - o Repræsentanter for alle faglige udvalg
  - o Elevrådsrepræsentanter for samtlige erhvervsuddannelser i Danmark³
- Casebesøg på otte erhvervsuddannelser rundt i landet med:
  - o Inddragende workshops med elever
  - o Fokusgruppeinterview med undervisere
  - o Fokusgruppeinterview med aftagerrepræsentanter fra det lokale uddannelsesudvalg samt evt. andre relevante aftagere
- Supplerende telefoninterviews med:
  - o Ledere fra 15 erhvervsuddannelser
  - o Repræsentanter fra 10 faglige udvalg
  - o Tidligere elever (7) fra erhvervsuddannelserne

Som det fremgår af ovenstående, har det i forbindelse med praksiskortlægningen været afgørende at indsamle data, der repræsenterer de tre centrale niveauer i erhvervsuddannelserne, hhv. elever, skoler og aftagere. Eleverne er i sidste ende dem, der har størst viden om og indblik i, hvad ritualer og traditioner for afslutning betyder for udviklingen af en stærk erhvervsfaglig identitet, det faglige og sociale fællesskab på uddannelsen og det undervisningsmiljø, eleverne møder til dagligt. Derfor har der i dataindsamlingen været særlig vægt på elevinddragelse i form af workshopformater, hvor elevernes indsigter og idéer er blevet afdækket gennem metoder, der trækker på servicedesigns visuelle og håndgribelige virkemidler. Det betyder konkret, at der gennem øvelser som associationslege, placering af billeder af ritualer og traditioner i grafiske diagrammer og kreative idegenereringsprocesser er blevet åbnet op for elevernes perspektiver og refleksioner på både nuværende og fremadrettet praksis i forhold til afslutningsritualer og -traditioner. Desuden er elevworkshops blevet afholdt som den første aktivitet på hvert casebesøg for herved at kunne lade elevernes indsigter være styrende for de efterfølgende interviews med undervisere og aftagere.

I dataindsamlingen har det desuden været centralt at inddrage skoler og aftagere, både for at afdække praksis for og betydning af ritualer og traditioner set fra et skole- og aftagerperspektiv, og fordi undersøgelsen skal pege på mulige fremtidige indsats med høj legitimitet i sektoren. Det er dog væsentligt at bemærke, at undersøgelsen som udgangspunkt har afdækket *erhvervsskolernes* traditioner og ritualer og for afslutning. Selvom ritualer og traditioner, som afholdes på virksomheder, praktiksteder eller privat, ligeledes behandles enkelte steder i rapporten, er disse ritualer og traditioner ikke afdækket systematisk i nærværende undersøgelse.

Foruden kortlægningen af praksis var det oprindeligt intentionen, at undersøgelsen skulle indeholde en videnskortlægning af aktuelt bedste viden om betydningen af ritualer og traditioner for afslutning i ungdomsuddannelserne for identitetsskabelse, fællesskab og undervisningsmiljø både nationalt og internationalt. Den systematiske søgning i databaser samt den håndholdte søgning viste imidlertid, at der hverken nationalt eller internationalt er gennemført forskning, som eksplicit undersøger betydningen af traditioner og ritualer for afslutning på de tre parametre. Det er i samarbejde med Styrelsen for Undervisning og Kvalitet besluttet, at midler til videnskortlægningen er konverteret til den kvalitative dataindsamling i den nationale praksiskortlægning (se uddybning i Bilag 1).

Endvidere er der i tillæg til den nationale praksiskortlægning gennemført en international kortlægning af praksis for ritualer og traditioner for afslutning i fire lande, hhv. Tyskland, Schweiz, Holland

³ Den gennemførte spørgeskemaundersøgelse til elevrådsrepræsentanter anvendes ikke i selve afrapporteringen, idet svarprocenten var for lav.

og Norge. Datagrundlaget for den internationale kortlægning har imidlertid vist sig ikke at kunne bære en analyse, og kortlægningen fremgår derfor ikke af nærværende rapport. Der henvises til Bilag 2 for en opsamling af de internationale erfaringer.

2.3 Læsevejledning

Denne rapport indeholder i alt seks kapitler:

- Kapitel 1 indeholder et resumé af rapporten, som giver et overblik over hovedresultater samt de anbefalinger, der er udledt på baggrund af undersøgelsen.
- Kapitel 2 rummer nærværende indledning med undersøgelsens formål, baggrund og datagrundlag.
- Kapitel 3 præsenterer anbefalinger til fremadrettede initiativer og fokusområder.
- I kapitel 4 sættes der fokus på undersøgelsens genstandsfelt og de fire hovedområder, herunder hvad der kendetegner og udfordrer hvert af hovedområderne.
- Kapitel 5 indeholder en oversigt over de ritualer og traditioner, der er identificeret i den nationale kortlægning.
- I kapitel 6 præsenteres betydningen af ritualer og traditioner for hhv. faglig stolthed og identitet, fællesskabsfølelse og undervisningsmiljø.

Rapporten indeholder derudover fire konkrete cases (markeret med grå bokse), som er konstrueret på baggrund af ét eller flere interviews i den nationale kortlægning.

3. ANBEFALINGER

Dette kapitel præsenterer en række anbefalinger, herunder forslag til indsatser, tiltag og redskaber, som er identificeret i kortlægningen og den efterfølgende analyse, med henblik på at understøtte den fremtidige udvikling og anvendelse af ritualer og traditioner for afslutning på erhvervsuddannelserne.

Anbefalingerne er analytisk udledt med afsæt i den indsamlede data. Anbefalingerne er således formuleret på baggrund af de synspunkter, erfaringer og oplevelser, som på tværs af de involverede aktører har været mest fremtrædende. Anbefalingerne retter sig både mod erhvervsuddannelser bredt set samt mod specifikke uddannelsesområder, og har forskellig detaljeringsgrad, afhængigt af, hvad analysens data giver grundlag for. Formålet med anbefalingerne er at danne grundlag for beslutningen om, hvilken indsats, der skal igangsættes som led i den politiske aftale⁴.

#1 Nødvendigt at tilpasse ritualer og traditioner til fagligheden i den enkelte uddannelse

Erhvervsuddannelserne er kendetegnet ved stor heterogenitet i forhold til bl.a. elevsammensætning, faglighed, historisk baggrund og praksis for ritualer og traditioner for afslutning. Det er derfor nødvendigt, at udviklingen af og praksis for ritualer og traditioner for afslutning tilpasses fagligheden i den enkelte uddannelse. Nogle ritualer og traditioner kan være til glæde og gavn for flere uddannelser, fx dimissionsfest med taler og sang, mens andre, såsom medalje, EUD-hue og andre artefakter, egner sig bedre til nogle uddannelser frem for andre. I udviklingen af ritualer og traditioner for afslutning i erhvervsuddannelserne er det således vigtigt at have blik for den specifikke faglighed, hvorfor der ikke kan være tale om en 'one size fits all-løsning'.

Alt skal ikke standardiseres. Vi er ikke ens og skolerne er ikke ens. Man skal finde noget, der passer til uddannelserne. Jeg har set det så mange gange, at hvis man laver noget og trækker det ned over hovedet, så dur det ikke. Når det giver mening for faget, får folk gjort det.

(Leder, Teknologi, byggeri og transport, fødevarer, jordbrug og oplevelser, kontor, handel og forretningsservice)

Dette kan fx eksemplificeres gennem en anlægsgartnerelivs forslag om, at skolen kan anlægge en dimissionsskov som afslutningsritual på uddannelsen. Ideen går konkret ud på, at hver årgang skal plante et træ som symbol på deres tid og læring på uddannelsen. Eleven ønsker, at dimissionsskoven skal indføres, fordi den symboliserer elevernes faglighed, ligesom den kan stå som et minde for både skolen og eleverne.

Vi skal selv vælge det træ, der skal plantes. Træet skal repræsentere klassen, og der kan være en lille beskrivelse af klassen også. Det er skal være et ekko og en stolthed af, at man har været her på skolen. Jeg ville selv komme forbi engang imellem og kigge til træet.

(Elev, anlægsgartneruddannelsen)

Når ritualer og traditioner møntes på den specifikke faglighed i uddannelsen, mindsker det også risikoen for at "kopiere" ritualer eller traditioner fra andre typer af uddannelsesinstitutioner- eller områder. Dette finder aktørerne i undersøgelsen essentielt, da det er vigtigt for dem, at ritualer og traditioner for afslutning på erhvervsuddannelserne får deres egen betydning og værdi for både elever og undervisere. Hvis ritualer og traditioner ikke har deres egen betydning, mister de deres værdi, ligesom de i mindre grad vil blive prioriteret af elever, undervisere og ledelse.

Traditioner er godt, men de skal være i forhold til ens egen uddannelse. Jeg gider ikke bare kopiere fra andre uddannelser, for så mister det værdien. Traditionerne skal være for murere.

⁴ Aftale mellem regeringen, Socialdemokratiet, Dansk Folkeparti, Radikale Venstre og Socialistisk Folkeparti om "Fra folkeskole til faglært - Erhvervsuddannelser til fremtiden", 22. november 2018

(Elev, mureruddannelsen)

#2 Ritualer og traditioner bør kobles til skolens historie og kultur

I forlængelse af ovenstående anbefaling om tilpasning af ritualer og traditioner til fagligheden i den enkelte uddannelse er det ligeledes centralt, at ritualer og traditioner – i det omfang, det er muligt – kobles op på skolens historie eller kultur. Det er gennemgående i undersøgelsen, at de steder, hvor ritualer og traditioner har et historisk eller lokalt ophæng, opleves ritualerne mere betydningsfulde, ligesom de prioriteres højere af både elever, undervisere og ledelse. Dette hænger sammen med, at både elever, undervisere og ledelse får et særligt ejerskab og tilhørsforhold til traditionerne.

For at illustrere ovenstående pointe kan en SOSU-skole fremhæves. Hvert år efter overrækkelsen af uddannelsesbeviser danser eleverne rundt om en statue, som symboliserer skolen og uddannelsens grundlægger. Dette gøres i respekt for og som tak til grundlæggeren for muligheden for at kunne uddanne sig som SOSU-hjælper eller SOSU-assistent. Dette afslutningsritual har en helt særlig betydning for eleverne, dels fordi ritualet hænger sammen med fællesskab og glæde, dels fordi det er en gammel tradition præcis for deres skole, som understreger det særlige ved netop deres faglige skolefællesskab. Ritualet er således noget, som både elever, undervisere og ledelse ser frem til hvert år i forbindelse med afslutning af uddannelsesforløbet, selvom det ikke direkte har noget med elevernes faglighed at gøre.

#3 Ritualer og traditioner undervejs i uddannelsesforløbet skal prioriteres

Analysen peger på, at ritualer og traditioner for afslutning af erhvervsuddannelser kan have en betydning for elevernes faglige identitet og fællesskabsfølelse og – i begrænset omfang – elevernes opfattelse af et attraktivt undervisningsmiljø. Dog fremhæver de medvirkende på tværs af undersøgelsen, at hvis faglig identitet, fællesskab og et attraktivt undervisningsmiljø skal sikres, er det nødvendigt, at skoler også prioriterer ritualer og traditioner *undervejs* i skoleforløbet. Dette kan fx være rustur, fredagsbar, morgensamling med fællessang mv.

Jeg vil mene, at ritualer og traditioner for afslutning kommer på bagkant. [...] Det er ikke traditionerne for afslutning i sig selv, der gør noget for de unge. Det er nok snarere det, der sker under uddannelsen.

(Repræsentant, Grafisk Uddannelsesudvalg)

Flere interviewpersoner peger på, at hvis skolerne får etableret ritualer og traditioner, der finder sted løbende under uddannelsen, vil elever, undervisere og ledelsen i højere grad prioritere ritualer og traditioner for afslutning, fordi disse vil være genkendelige som en væsentlig del af uddannelsen for de medvirkende aktører. Traditioner undervejs i uddannelsen vil ifølge undersøgelsens aktører bidrage til et stærkere fællesskab på uddannelsen – et fællesskab, der ligeledes er værd at fejre til afslutningen. Det samme gør sig gældende for faglig identitet og undervisningsmiljø, hvor traditioner undervejs i uddannelsen ifølge interviewpersonerne vil bidrage til et positivt læringsmiljø og en stærkere faglig identitet, som i højere grad kan understøtte formelle som uformelle afslutningsritualer. På tværs af undersøgelsens medvirkende aktører – således både faglige udvalg, ledelse, undervisere og elever – er det derfor også undervejs i uddannelsesforløbet, at der bør iværksættes konkrete initiativer.

Den faglige stolthed er klart noget, der skabes undervejs i uddannelsen og ikke noget, der sker, når uddannelsen afsluttes. Det er undervejs i uddannelsen, at man egentlig bør gøre noget.

(Tidligere elev, møbelsnedkeruddannelsen)

#4 Vigtigt med kulturbærere i form af undervisere

I forlængelse af ovenstående anbefaling peger analysen endvidere på, at det er vigtigt med undervisere, der går forrest og taler skolens traditioner og ritualer op.

Vi er som institution ikke god nok til at skabe den der glæde og til at tale traditionerne op. Der ligger et ansvar på os der. Hvis vi som undervisere ikke gør noget, så dør det helt. Der skal være nogle kulturbærere og nogle, som er villige til at lægge noget energi i det.

(Underviser, handelsuddannelsen)

Ovenstående handler om, at eleverne først og fremmest skal gøres opmærksomme på, at der findes afslutningsritualer på skolen, og at disse er værd at prioritere, fordi de markerer et mål og en afslutning. Samtidig kan underviserne med fordel fortælle gamle historier og anekdoter fra tidligere arrangementer, hvor de med ord viser eleverne, at det er fedt at blive færdig med sin uddannelse. Underviserne kan således både være dem, der udvikler og understøtter nye ritualer og traditioner, ligesom de kan være med til at fastholde og videreudvikle gamle traditioner.

#5 Artefakter har en væsentlig betydning for faglig stolthed og fællesskabsfølelse

Både elever, undervisere, ledere og aftagerrepræsentanter peger på, at fagspecifikke artefakter har betydning for elevernes faglige identitet og stolthed samt for deres følelse af at høre til i et fagligt fællesskab. Særligt modtagelsen (og den efterfølgende brug eller fremvisning) af artefakterne fremhæves som understøttende for at kunne indtræde i den nye identitet som faglært. På tværs af de medvirkende aktører fremhæves det, at artefakter i forbindelse med afslutning skal være funderet i og relateret til den specifikke faglighed.

Jeg synes, at de forskellige faglige udvalg skal tænke i et artefakt, halstørklæde, armbånd, nål, hat; at man markerer, at hvis du har det her, så er du faglært – det ved alle. [...] Så skal man arbejde på at finde det, der giver respekt i lige præcis den branche. Det ville binde faget sammen. Adgangsbilletten ind; 'jeg er en del af en større kreds'.

(Leder, Teknologi, byggeri og transport, fødevarer, jordbrug og oplevelser)

Som beskrevet ovenfor kan overrækkelsen af artefakter spille en væsentlig rolle i elevernes oplevelse af afslutningen. Artefaktet kan opleves som en symbolsk værdi for de nyudlærtes faglige identitet, stolthed og fællesskabsfølelse, ligesom selve den rituelle overrækkelse af artefaktet kan have betydning for de nyudlærtes følelse af at blive individuelt anerkendt og fejret for at have gennemført en uddannelse.

#6 Involvering af virksomheder/læremester i skolens afslutningsritual

Det har generelt en stor betydning for de unge, når deres læremester eller andre repræsentanter fra deres praktikvirksomhed deltager i afslutningsritualerne. Dette hænger sammen med, at den faglige identitet og stolthed for mange unge er tæt knyttet til deres praktiksted. Når mester eller andre repræsentanter for praktikstedet deltager i de afsluttende traditioner eller ritualer, føler eleverne således, at deres praktiksted anerkender dem for deres faglighed, ligesom de nu anses for faglærte på lige fod med deres kolleger. Derudover bliver de unge stolte af, at deres mester eller praktikvirksomhed viser dem interesse og prioriterer at fejre dem.

Mestrene har en meget vigtig funktion i ritualerne, fordi de viser interesse og prioriterer det at fejre eleverne. [...] Eleverne bliver jo så stolte. Det er mestrene, der har uddannet dem på virksomhederne. De er jo nogle travle mennesker, så at de kommer og fejrer de unge, det betyder da meget.

(Uddannelsesleder, Teknologi, byggeri og transport)

Flere elever fortæller i forlængelse af ovenstående, at der i mange praktikvirksomheder afholdes et afslutningsarrangement, når den unge er færdig med sin uddannelse. Der er dog stor variation i, hvordan dette arrangement afholdes, herunder hvem der deltager og hvad arrangementet består af; nogle steder er der fælles morgenmad, hvor eleven selv skal medbringe morgenbrød, mens der andre steder afholdes en stor fest med treretters menu og taler. Der er generelt blandt undersøgelsens medvirkende aktører enighed om, at praktiksteder skal have mulighed for at afholde dét

arrangement, der passer til virksomheden – både hvad angår det praktiske og det økonomiske. Af denne grund bliver det endnu mere centralt, at mester eller praktikvirksomhed inviteres til det arrangement, som skolen afholder, for på denne måde at give alle elever mulighed for at anerkendes og fejres af deres praktikvirksomhed.

#7 Eleverne ønsker at blive set og hørt gennem konkrete handlinger i afslutningsritualer

Overordnet peger undervisere, elever og uddannelsesledere på, at formaliseringen af ritualer og traditioner har betydning for elevernes oplevelse af at blive set og anerkendt. Når eleverne fx får tilsendt deres bevis via e-Boks, eller når overrækkelsen foregår ved, at eleverne selv skal fortælle, hvem de er, mindsker det værdien af traditionen og/eller ritualen for eleverne. Dette skyldes, at eleverne blot føler sig som et tal i rækken. Det peger på vigtigheden af at gennemføre en formaliseret *handling*, herunder at kalde den enkelte elev op, give hånd til uddannelseslederen og få et bevis printet på pænt papir. Disse handlinger bidrager til, at eleverne oplever at blive set som individer, der har nået en milepæl.

Der er noget med det der med at få råbt sit navn op; "Jeg gjorde det, yes!". Det giver den der faglige stolthed.

(Elev, SOSU-uddannelserne)

#8 Medaljer bør fastholdes, men ikke udbredes

Af aftaleteksten fremgår medaljer som et centralt og selvstændigt afslutningsritual. Blandt undersøgelsens medvirkende aktører er der dog stor uenighed om, hvorvidt medaljer er en god eller dårlig tradition for afslutning på uddannelserne. Særligt på de uddannelser, som på nuværende tidspunkt har tradition for at uddele medaljer, finder aktørerne traditionen både fin og vigtig, idet den anerkender de særligt dygtige elever, ligesom den skaber synlighed omkring faget.

En af mine bedste venner fik en medalje, og han er da rigtig glad for den. Det er ekstra fedt at få en medalje. Den er ligesom en udvidelse af svendebrevet. Medaljen symboliserer jo, at man har gjort det særligt godt, det er ikke bare en udmærkelse. Det er ikke bare en topkarakter, men meget mere.

(Tidligere elev, møbelsnedkeruddannelsen)

Medaljen har en betydning, særligt i de ældre brancher, såsom tømrer, kok og tjener. For eleverne, og særligt når man kan se, at det kun er én ud af et hold. Det gælder også for omverdenen [...] Og hele den medaljesnak er med til at give presseomtale.

(Leder, Teknologi, byggeri og transport, fødevarer, jordbrug og oplevelser)

På de uddannelser, hvor medaljer ikke er en tradition, opleves medaljerne malplacerede og unødvendigt kompetitive. Dette betyder dog ikke, at aktører fra disse uddannelser anser udmærkelser som dårlige i sig selv, men snarere at fremhævelsen af særlige elever også bør handle om kammeratskab eller generel faglig udvikling.

Medaljer hører ikke så godt sammen med vores værdier om, at ingen er bedre end andre.

(Elev, SOSU-uddannelserne)

Vi er en branche, som ikke har et stort konkurrencegen. Vi vil gerne have, at eleverne er dygtige, men det er ikke konkurrenceperspektivet, der fylder. Det er heller ikke noget, vi ønsker at fremme. Vi skal trykke på nogle andre knapper. Vi er derfor ikke vilde med medaljetænkningen.

(Repræsentant, Fagligt udvalg for Pædagogisk Assistentuddannelse og SOSU-uddannelserne)

I tilknytning til ovenstående mener flere aktører – både aktører med og uden erfaringer med medaljer – at medaljerne kræver en form for produkt eller et konkret håndværk. Medaljerne opfattes således som nemmere at implementere på uddannelser, som afsluttes med noget målbart, fx et

møbel, mens uddannelser, som i højere grad sætter fokus på det relationelle, fx merkantile uddannelser eller SOSU-uddannelserne, har sværere ved at anvende og uddele medaljer. Samlet set er der således blandt de medvirkende aktører en oplevelse af, at medaljer kan være relevante og vigtige på nogle uddannelser, mens de ikke nødvendigvis har potentiale for udbredelse på samtlige uddannelser inden for erhvervsuddannelsesområdet.

#9 Eleverne ønsker sociale arrangementer som afslutning på deres uddannelse

Flere elever – både yngre og ældre – ønsker et socialt arrangement som del af deres afslutning på uddannelsen. De steder, hvor der afholdes dimission eller andre festligheder, fremhæver eleverne dette som særlig betydningsfuldt, fordi festlighederne bidrager til at få sat et mindeværdigt punktum for uddannelsen. Tilsvarende efterspørger elever, der ikke har et socialt arrangement på deres skole, at dette indføres som led i afslutningen på deres uddannelse.

Generelt fremhæver eleverne, at særligt sociale arrangementer med deres klassekammerater og undervisere bidrager til en god afslutning. For de unge er det således vigtigt at være sammen i det nære fællesskab, så de kan få sagt ordentligt farvel til deres klasse og til deres nærmeste undervisere.

Jeg synes, det kunne være fedt med en fest. En fest, hvor man slipper skolen. Men kunne mødes og spise sammen. Det kunne bare være eleverne, og hvis lærerne har lyst til at komme, kunne det være rigtig fint. Det slutter meget brat, som det er nu. Det kunne være kulminationen på det hele. Vi snakker altid bare meget fagligt.

(Elev, SOSU-uddannelserne)

Vi har slet ikke noget ved afslutning. Det er bare farvel og tak. Jeg synes det ville være rart, hvis vi lavede noget sammen. Det behøver ikke at være noget stort. Bare det at være sammen med klassen til noget spisning eller noget ville være godt.

(Elev, handelsuddannelsen)

Ifølge flere elever er det således det intime, sociale arrangement, som de savner i forbindelse med afslutningen på deres uddannelse. For mange elever betyder det ligeledes meget, at deres undervisere deltager i det afsluttende sociale arrangement. Undersøgelsen peger dog på, at det på underviserniveau varierer meget, hvorvidt underviserne ønsker at være en del af et mere uformelt, socialt arrangement, hvor der ofte vil være alkohol involveret. Nogle undervisere vil meget gerne deltage og fejre deres elever i et uformelt set-up, mens andre har vanskeligt ved at kombinere deres professionelle rolle med noget mere privat.

Om underviserne deltager i et afsluttende, socialt arrangement, må være op til den enkelte skole og de konkrete undervisere at bestemme. Det kan dog anbefales, at underviserne som minimum understøtter eleverne i at arrangere og organisere et afslutningsarrangement, hvor de får lejlighed til at fejre den fælles gennemførelse af uddannelsen.

4. RAMMEVILKÅR FOR DE FIRE HOVEDOMRÅDER

Erhvervsuddannelserne er generelt kendetegnet ved stor heterogenitet – både hvad angår faglighed, elevsammensætning og praksis for ritualer og traditioner for afslutning. I dette kapitel sættes der fokus på en række rammevilkår, som har betydning for udvikling af og praksis for ritualer og traditioner for afslutning inden for de fire hovedområder.

KAPITLET'S HOVEDPUNKTER

- Der er identificeret fem faktorer, som har betydning for uddannelsernes muligheder og praksis for ritualer og traditioner. Disse relaterer sig til 1) uddannelsernes opbygning, 2) uddannelsernes praksis for merit, 3) uddannelsernes genstandsfelt og produkt, 4) uddannelsernes traditioner for afslutning og 5) historikken bag uddannelserne.
- Særligt kan uddannelsernes opbygning have betydning for muligheden for at skabe ritualer og traditioner for afslutning. Inden for fagområdet kontor, handel og forretningsservice afsluttes hovedforløbet typisk i praktikken, hvorfor det mange steder opleves selvfølgeligt, at den primære fejring foregår hos praktikvirksomheden.
- Derudover kan det udfordre, når elevernes uddannelsesforløb som følge af skolernes meritpraksis tilrettelægges forskelligt. Når elever får merit, afslutter de ikke nødvendigvis uddannelsen på samme tid og har ikke på samme måde et classesammenhold, som kan danne rammen om afslutningen.

For det første varierer **uddannelsernes opbygning** på tværs af de fire hovedområder. Opbygningen har betydning for, hvor naturligt det opleves for elever og undervisere at fejre afslutningen af uddannelsen i regi af erhvervsskolerne. Inden for hovedområdet Kontor, handel og forretningsservice afsluttes hovedforløbet typisk i praktikken, hvorfor det mange steder opleves selvfølgeligt, at den primære fejring foregår hos praktikvirksomheden. På mange af disse uddannelser afholdes der desuden en større fejring af grundforløbets afslutning, hvilket dels forklares med det afsluttende praktikforløb, dels forklares med henvisning til den tidligere hg-uddannelse, som blev afsluttet efter et toårigt erhvervsrettet handelsskoleforløb. Inden for uddannelser på de tre øvrige hovedområder afsluttes uddannelsen typisk på skolen, hvorfor der her opstår en mere naturlig anledning til at holde en officiel afslutning på skolen.

Vi har ikke rigtig noget ritual eller tradition på skolen, men det er fordi, vi ikke er her i længere perioder med hinanden, og så får man jo ikke et tæt forhold. Man får anerkendelse fra virksomheden. Dem kender jeg jo. De siger; "godt du klarede det".

(Elev, handelsuddannelse)

Derudover peger uddannelsesledere og repræsentanter for faglige udvalg fra SOSU-området på, at skolernes **meritpraksis**, som blev skærpet med indførelsen af EUD-reformen, påvirker skolernes mulighed for at skabe stærke afslutningstraditioner. Når elevernes uddannelsesforløb er tilrettelagt forskelligt, er der ifølge både elever, undervisere og ledere ikke det samme classesammenhold. Samtidig afslutter eleverne uddannelserne på forskellige tidspunkter i løbet af året. Selvom flere skoler afholder forskellige former for "opsamlingsafslutninger", hvor nyudlærte inden for en bestemt tidsperiode samles og fejres, opleves disse arrangementer af flere aktører som uhensigtsmæssige alternativer. Dette skyldes, at eleverne i flere tilfælde vil have afsluttet uddannelsen for flere måneder siden, hvilket mindsker den umiddelbare glæde og lyst til at blive fejret. Ligeledes finder undervisere og ledere det vanskeligt at tilrettelægge arrangementer på meningsfulde tidspunkter for en større elevgruppe, hvorfor enkelte elever oplever at skulle fejre afslutningen *uden* reelt at være blevet færdige med uddannelsen. Tilsammen bidrager disse parametre til at gøre det vanskeligt for skolerne at etablere stærke afslutningstraditioner, hvor eleverne oplever at være en del af et fællesskab.

Vi kan ikke få lov til at holde de her ting, fordi eleverne bliver drypvist færdige. Vi snakker meget om det, det er så synd, "hendes familie havde elsket sådan en afslutning", men det gør man ikke, når de kommer så drypvist over tre måneder. Det er lige før, at de [eleverne] spørger, om de ikke må lade være med at få merit. Nu laver vi noget halvlunkent noget. Vi laver nålefest, men hvad hvis man ikke består, skal man så gå tilbage og aflevere nålen igen? Det er nogle dumme seminarer, vi står i.

(Underviser, SOSU-uddannelserne)

Analyserne indikerer ligeledes, at det har betydning for ritualer og traditioner for afslutning, hvorvidt der inden for faget er tale om et **håndgribeligt håndværk/afslutningsprodukt** eller ej. Hvor man på uddannelser som afsluttes med en svendep prøve – fx murer, tømrer og maler – udarbejder et konkret produkt i forbindelse med afslutningen af uddannelsen, er fagligheden inden for andre uddannelser mere orienteret mod det relationelle – fx inden for SOSU-området og uddannelsen i detailhandel. På uddannelser, hvor eleverne udarbejder et konkret produkt, øger det muligheden for at etablere traditioner og ritualer, som knytter sig til den faglige stolthed i et veludført svendestykke. Blandt elever, som går på uddannelser, hvor der afholdes svendep prøve, fremhæves det blandt andet, hvordan uddelingen af medaljer og fremvisningen af svendestykkerne bidrager til at konkretisere fagligheden over for venner og familie. Det skaber med andre ord et konkret omdrejningspunkt for fejringen, som kan afstedkomme ritualer og traditioner.

Hvorvidt der knytter sig særlige genstande eller artefakter til uddannelsen, er også tæt knyttet til, hvor **traditionsrige uddannelserne** er i forhold til afslutning. Blandt de ældste håndværk fortæller repræsentanter fra faglige udvalg, at der er stærke og årelange traditioner for afslutning inden for disse fag. Det gælder blandt andet hos slagterne, hvor man som udlært svend får overrakt en hat. Her fortæller en repræsentant fra slagterfagets fællesudvalg blandt andet, hvordan der er et særligt æreskodeks i at have retten til at bære hatten, og at dette er et traditionsrigt symbol. Blandt glarmestre og tømrere er der tradition for, at mestrene kommer med en 100 år gammel pokal, som de udlærte svende skal drikke af. Det bliver ifølge en ledelsesrepræsentant et meget tydeligt symbol på, at man er optaget i et gammelt og traditionsrigt håndværkerfællesskab.

Hos glarmestrene er der stærke lav, som er dominerende. De kommer udklædt og tager en 100 år gammel pokal med.

(Vicedirektør, Teknologi, byggeri og transport og Kontor, handel og forretningsservice)

Omvendt er der inden for nyere erhvervsuddannelser ikke de samme traditioner og symboler, som repræsenterer fagligheden. Det gælder blandt andet på SOSU-uddannelserne, hvor to ledere peger på, at der dels er meget få traditioner, som går på tværs af faget, dels at det er svært at opbygge nye traditioner, fordi det omkringværende samfund ikke kender til symbolerne.

Det, at man tager noget på og artefakterne. At der er symbolske handlinger. Det er ret betydningsfuldt. Når man kigger på vores uddannelser, så er vi fattige på symboler.

(Uddannelsesleder, SOSU-uddannelserne)

Der kan dog også være **historik på uddannelser**, som fortsat har en afsmittende effekt på de traditioner, som afholdes på nuværende tidspunkt. Blandt andet fortæller en leder inden for kontor, handel og forretningsservice, hvordan der er en større fejring af afslutningen af grundforløbet inden for merkantile uddannelser, fordi de udspringer af det gamle handelsgrundforløb (hg). Tidligere varede dette grundforløb to år og flere elever så det som en selvstændig uddannelse og fortsatte derfor ikke nødvendigvis til hovedforløbet. Efter EUD-reformen, hvor grundforløbet blev reduceret til 20 uger – eller 20+20 uger for de unge, som både skal have grundforløb 1 og grundforløb 2 – har man dog fortsat holdt fast i traditionen om at fejre afslutningen af grundforløbet, og den fejres mange steder på lige fod med afslutningen af hovedforløbet.

5. IDENTIFICEREDE RITUALER OG TRADITIONER

I dette kapitel præsenteres de ritualer og traditioner for afslutning af erhvervsuddannelser, som er identificeret i den nationale kortlægning. Kapitlet har fokus på at beskrive de identificerede ritualer og traditioner og er derfor rent deskriptivt. Kapitlet berører med andre ord ikke *betydningen* af ritualer og traditioner, som derimod behandles i kapitel 6. Kortlægningen af ritualer og traditioner er baseret på en spørgeskemaundersøgelse blandt ledelsesrepræsentanter og repræsentanter for faglige udvalg samt casebesøg og telefoninterviews med ledere, undervisere, faglige udvalg samt nuværende og tidligere elever på erhvervsuddannelserne. Kortlægningens fokus har primært været på ritualer og traditioner for afslutning, som finder sted i skoleregi og som afslutning på hovedforløbet. Afslutningstraditioner i praktikvirksomheder og fagforeninger samt afslutningstraditioner i forbindelse med grundforløbet er omfattet i det omfang, de er fremkommet i interviewene.

KAPITLETS HOVEDPUNKTER

- Af spørgeskemaundersøgelsen fremgår det, at der inden for langt størstedelen af uddannelserne afholdes et afslutningsarrangement, og at der holdes taler fra ledelsesrepræsentanter og/eller undervisere. Kun én pct. af uddannelseslederne og de faglige udvalg angiver, at der ikke er nogen ritualer og traditioner for afslutning.
- De ritualer og traditioner, der er fremkommet af den kvalitative data, kan overordnet inddeles i fem kategorier; hhv. 1) artefakter, 2) dimission eller andre højtideligheder, 3) modtagelse af udmærkelser, herunder gaver, medaljer og legater, 4) ritualer/traditioner omkring svendeprøven og 5) sociale arrangementer.
- Samlet set indikerer kortlægningen, at der er et forholdsvist bredt udsnit af ritualer og traditioner på tværs af erhvervsuddannelserne og de fire hovedområder. Dog fremstår det merkantile område på baggrund af spørgeskemaundersøgelsen blandt det faglige udvalg og interviews med undervisere og elever, som et område, hvor der generelt er færre afslutningsritualer og -traditioner sammenlignet med de øvrige hovedområder.

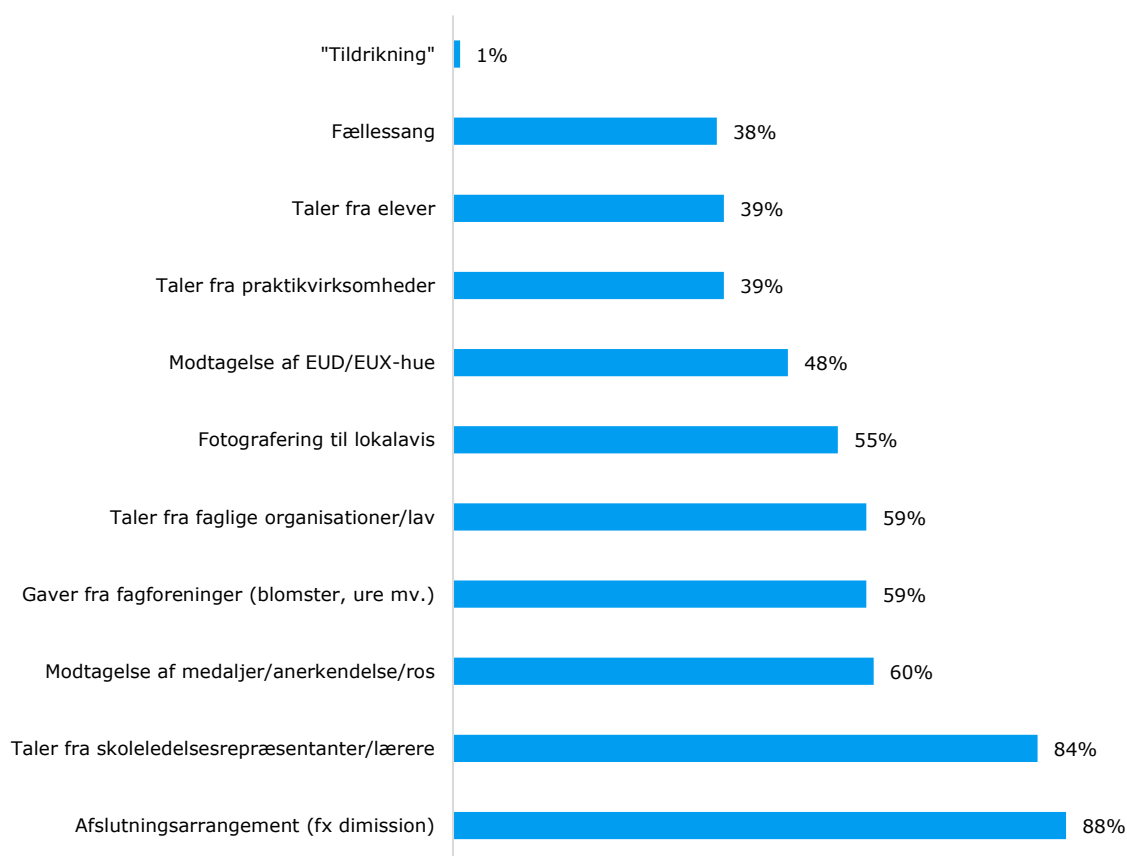
I spørgeskemaundersøgelsen er repræsentanter fra erhvervsskoler og faglige udvalg spurgt ind til, hvilke ritualer og traditioner, de har kendskab til inden for de uddannelser, de dækker. Blandt ledelsesrepræsentanter fra erhvervsskoler er der specifikt spurgt ind til, hvilke ritualer og traditioner, der finder sted på den konkrete erhvervsskole, som lederen repræsenterer. Repræsentanter fra faglige udvalg er spurgt ind til, hvilke ritualer og traditioner, de kender til inden for de uddannelser, der er dækket under deres faglige udvalg. Der er med andre ord ikke spurgt ind til ritualer og traditioner, som fx foregår hos praktikvirksomheder eller faglige organisationer.

Af nedenstående figur fremgår en oversigt over, hvilke ritualer og traditioner de har angivet at kende til. Figuren viser, at langt størstedelen (88 pct.) af uddannelserne afholder et afslutningsarrangement i form af fx en dimission. Repræsentanterne angiver desuden, at der på hovedparten af uddannelserne holdes taler fra ledelsesrepræsentanter eller undervisere (84 pct.), ligesom godt halvdelen af skolerne oplever taler fra faglige organisationer (59 pct.). Omkring to tredjedele af uddannelserne anerkender særlige indsatser vha. fx medaljer (60 pct.) eller uddeling af blomster (59 pct.). Derudover angiver repræsentanterne, at over halvdelen af skolerne tager billeder til lokalavisen (55 pct.). Under halvdelen angiver, at der er tradition for modtagelse af studenterhue (48 pct.), at elever eller praktikvirksomheder holder taler (39 pct.), at der er fællessang (38 pct.) og at der "tildrikkes" (1 pct.).

⁵"Tildrikning" er en gammel tradition, der fungerer som optagelsesceremoni, hvor eleverne fx drikker af en gammel pokal, hvorefter de er optaget i det faglige fællesskab.

Kilde: Fagligt fokus udarbejdet af 3F Bygge-, Jord- og Miljø, nr. 3 maj, 2016.

Figur 5-1: Ledere og faglige udvalgs kendskab til ritualer og traditioner for afslutning

Note: n=98 uddannelsesledere og repræsentanter fra faglige udvalg. 33 pct. har svaret 'Andet' og én pct. har svaret 'ingen ritualer/traditioner' til spørgsmålet. I spørgeskemaundersøgelsen indgår ikke repræsentanter fra faglige udvalg inden for fagområdet Kontor, handel og forretningsservice, hvorfor dette fagområde udelukkende er repræsenteret af ledelsesrepræsentanter fra erhvervsskoler i ovenstående tabel.

Foruden ovenstående er det værd at bemærke, at kun én pct. af uddannelseslederne og repræsentanterne fra faglige udvalg angiver, at de ingen ritualer eller traditioner har for afslutning. Det gælder for hhv. én ledelsesrepræsentant inden for hovedområdet Kontor, handel og forretningsservice og én repræsentant fra et fagligt udvalg inden for hovedområdet Teknologi, byggeri og transport.

En tredjedel (33 pct.) af uddannelseslederne og repræsentanterne fra faglige udvalg svarer desuden, at de har andre ritualer/traditioner end dem, som er oplistet ovenfor. I de uddybende kommentarer peger ledelsesrepræsentanter fra erhvervsskoler blandt andet på, at der afholdes årlige medaljearrangementer, at der gives gaver eller uddeles legater af ansættende myndighed og/eller skolen, og at der laves opslag på de sociale medier med billeder fra begivenheden, fx på Facebook eller skolens hjemmeside.

Opdeles besvarelserne på tværs af de fire hovedområder, tegnes et billede af, at alle ovenstående afslutningsritualer/-traditioner med undtagelse af tildrikning forekommer inden for alle fire hovedområder. Tildrikning er det eneste afslutningsritual, som kun forekommer inden for hovedområdet Teknologi, byggeri og transport. Det peger i retning af, at der er meget diversificerede traditioner og ritualer for afslutning på tværs af hovedområderne.

Tendenserne fra ledernes og de faglige udvalgs besvarelser i spørgeskemaundersøgelsen genfindes i interviewene med ledere, undervisere, elever og faglige udvalg. Den kvalitative data peger således også på, at langt de fleste erhvervsskoler afholder et mere eller mindre formelt afslutningsarrangement, hvor ledelse eller andre fra skolen holder taler til eleverne. De ritualer og traditioner, der er

fremkommet af den kvalitative data, kan overordnet inddeles i fem kategorier; hhv. 1) artefakter, 2) dimission og andre højtideligheder, 3) modtagelse af udmærkelser, herunder gaver, medaljer og legater, 4) ritualer/traditioner omkring svendeprøven og 5) sociale arrangementer. Nedenfor uddybes de forskellige kategorier af ritualer og traditioner.

5.1 Artefakter

På tværs af erhvervsuddannelserne er der forskellige traditioner for at give et artefakt i forbindelse med afslutningen af uddannelsen. Artefakt forstås her som en fysisk genstand, der overrækkes i forbindelse med afslutningen.

På tværs af interviewene fremhæves en række artefakter, der markerer afslutningen af uddannelserne. Disse artefakter symboliserer typisk det håndværk, eleverne uddannes indenfor. Det gælder blandt andet på mejeristuddannelsen, hvor mejerister modtager en mejerihat, på slagteruddannelsen, hvor gourmetslagtere modtager en sort bowlerhat, på mureruddannelsen, hvor mange modtager en murerkasket eller en murerseke, og på tømreruddannelsen, hvor der er tradition for at modtage et tømrerbælte. På tværs af uddannelserne eksisterer der dermed flere traditioner for at give artefakter, som symboliserer de forskellige fagligheder.

De har mulighed for at købe en mejerikasket. Det er en fin hvid kasket med en fin laksyge. Jeg vil tro, at to tredjedele køber den. Den er da ikke billigt. Det er noget, de har, når de mødes uden for mejerierne. Mejeristerne bliver kaldt 'Den hvide mafia'. Det bliver også sagt i talerne. Man bliver en del af "Den hvide mafia".

(Repræsentant fra fagligt udvalg, mejerifagets fællesudvalg)

Et eksempel på en elevinitieret tradition, som indebærer et artefakt, er indkøb af påklædning. Flere elever, undervisere og ledere fortæller, at mange elevgrupper har tradition for at få trøjer, t-shirts el.lign., hvor de får trykt en tekst, som symboliserer afslutningen på deres uddannelse. På en landbrugsskole har elever fx fået trykt trøjer med teksten "Landmand anno 2019". Ofte suppleres teksten med et logo eller et slogan fra deres uddannelsesinstitution.

Endelig fremhæves EUD-huen blandt nogle elever, undervisere og ledelsesrepræsentanter som et artefakt, der forbindes med afslutningen af hovedforløbet og erhvervsuddannelsen. Det gælder blandt andet på erhvervsuddannelser som frisør og SOSU og blandt eux-elever. På nogle erhvervsskoler opfordrer undervisere og ledelsen eleverne til at fejre afslutningen med indkøb af en hue, mens undervisere og ledelsen på andre skoler forholder sig neutralt til huerne og lader det være op til eleverne at bestemme, hvorvidt de ønsker dette. Af samme årsag er skolerne oftest ikke involverede i hueindkøb mv., hvormed det udspringer af elevernes egne ønsker og behov. Derfor kan det skifte fra hold til hold og fra årgang til årgang, om eleverne ønsker at erhverve sig en hue eller lign.

Inden for merkantile uddannelser er EUD-huen dog særligt en tradition, som knytter sig til afslutningen af grundforløbet frem for hovedforløbet. Inden for Kontor, handel og forretningsservice bunder dette ifølge flere ledelsesrepræsentanter i, at der før EUD-reformen var tradition for, at elever inden for det merkantile område modtog en hue, når man var færdig med hg (handelskolernes grundforløb).

5.2 Dimission eller andre højtideligheder

På langt størstedelen af uddannelserne afholdes en dimission eller anden højtidelighed, som markerer, at eleverne er udlært. Der er dog forholdsvis stor forskel på, hvem der deltager, hvordan overrækkelsen af beviser foregår, om det er med eller uden spisning og om arrangementet er et dagsarrangement eller et aftenarrangement indeholdende fest, dans og alkohol. Ofte er højtideligheden mere formaliseret på skoler og inden for uddannelser, hvor der er flere elever, mens arrangementerne er mere uformelle på uddannelser, hvor fem elever fx afslutter samtidigt. På de fleste skoler inviteres elevernes nærmeste familie, mens der er forskel på, om arbejdsgiverorganisationer,

mester, fagforeninger og faglige udvalg deltager. På tværs af de fire hovedområder er der desuden erhvervsskoler, som afholder middag af mere formel karakter for eleverne og underviserne og visse steder også for mester og nærmeste familie.

Flertallet af repræsentanterne fra skolerne fortæller, at uddannelsesledere, undervisere og repræsentanter fra faglige organisationer, fagforeninger eller faglige udvalg holder taler til dimissionsfesten. Talerne er ofte af mere generel karakter og handler fx om overgangen til arbejdslivet, mens de personlige taler typisk afholdes af underviserne til sociale arrangementer (uddybes nedenfor). Til dimissionen tages der mange steder fællesbilleder, som fx trykkes i lokalavisen, lægges på Facebook og/eller erhvervsskolens hjemmeside og printes til eleverne.

Vi har en dimissionsfest, når uddannelsesforløbet er slut. Vi inviterer elever, forældre, undervisere og mestre til et aftenarrangement, hvor vi byder på aftensmad og aftenkaffe. Vi synger et par sange, som hører landbruget til. Jeg holder en tale og vores uddannelsesleder holder tale. Nogle gange er der også elever, der holder taler. Og det kan også være, at en læremester siger noget til eleverne. Der bliver også uddelt eksamensbeviser og to rejselegater.

(Uddannelsesleder, anlægsgartneruddannelsen)

Enkelte skoler har helt særlige og skolespecifikke ritualer til dimissionsfesterne. Det gælder blandt andet på en SOSU-skole, hvor eleverne danser i en slange gennem huset, rundt om en statue og til sidst giver forstanderinden hånden. På en gartnerfagskole klæder alle undervisere om til kjole og hvidt og samles sammen med elevernes familie i en stor sal. Eleverne 'indklappes'/ 'indmarcherer' derefter i salen, mens der spilles fanfaremusik. Endelig er der på tværs af de fire fagområder traditioner for at synges særlige sange, som symboliserer fagligheden. Det gælder blandt andet på en SOSU-skole, hvor man synger sangen "Livstræet" til dimensionen og på en landbrugsskole, hvor der udarbejdes et særligt landbrugssanghæfte, med sange som 'Marken er mejet' og 'I sne står urt og busk i skjul'.

Dimissionen foregår oppe i de smukke søsterstuer. Der sidder man på rad og række foran pejsen og med lysekroner, som er flere meter høje, og så bliver de kaldt op en ad gangen. Rektor holder tale, og så får eleverne overrakt bevis og nål af forstanderinden [...]. Så synger vi 'Livstræet'.

(Underviser, SOSU-uddannelserne)

5.3 Modtagelse af udmærkelser, herunder gaver, medaljer og legater

Inden for de enkelte uddannelser på tværs af de fire hovedområder tegner der sig ligeledes et billede af forskellige traditioner for overrækkelse af gaver, medaljer og legater til eleverne. På tværs af fagområderne spiller fagforeninger og arbejdsgiverorganisationer en central rolle som sponsorerer af gaverne. Der er blandt andet eksempler på fagforeninger, som giver alle medlemmer en blomst, en termokande eller et bælte til værktøj. På andre skoler står elevernes praktikvirksomheder eller ansættende myndighed for at uddele gaver. I praktikvirksomheder, som har mange elever, er der ofte en fast procedure for gaverne, hvor alle elever får samme gave i form af fx et armbåndsur. På skoler, som har denne tradition, fremhæves det som en måde at sikre, at arbejdspladsen er til stede og deltager aktivt i dimissionen.

Endelig er der på flertallet af uddannelserne tradition for at uddele legater eller medaljer til elever, som udmærker sig på forskellige måder. Her uddeles blandt andet legater eller blomster til den bedste kammerat, humørsprederen eller til elever med 0 pct. fravær. Dette kan både være initieret af skolen, det faglige udvalg eller fagforeningen. På mureruddannelsen uddeles fx den gyldne murerske til den elev, der har været den bedste kammerat. Fælles for de fleste legater er, at eleverne udpeger legatmodtageren, og at fokus ofte er vendt mod elevens sociale indsats frem for den faglige. Der er dog også eksempler på, at skoler uddeler legater til elever, som har udmærket sig fagligt. I de tilfælde står underviserne eller lederne for at udpege legatmodtagere.

Tømrer har særlige priser til de bedste elever og kammerater. De får noget ekstra anerkendelse. Tømrerne får fx den forsølvvede hammer, mens murer får en ske osv.

(Uddannelseschef, Teknologi, byggeri og transport)

Udover legater uddeles der hhv. bronze- og sølvmedaljer inden for uddannelser, som afholder svendeprøver. Af interviewene med repræsentanter fra uddannelserne er der en generel tendens til, at man har en positiv opfattelse af uddelingen af medaljer, hvis der er tradition for det på uddannelsen. Det opfattes som en måde at anerkende den exceptionelle præstation og dermed skabe fokus på værdien af det gode håndværk. Repræsentanter fra faglige udvalg peger desuden på, at uddelingen af medaljer kan bidrage til, at de faglige udvalg bliver opmærksomme på, om bedømmelseskriterierne er skæve. I tilfælde af, at mange pludselig får en sølvmedalje eller ingen får en medalje, kan det give anledning til, at man som fagligt udvalg genbesøger bedømmelseskriterierne.

Medaljeoverrækkelsen foregår på mange skoler som led i dimissionen, men enkelte repræsentanter fra faglige udvalg fortæller i interviewene, at de afholder særskilte medaljearrangementer. Det gælder blandt andet på mediegrafikeruddannelsen, hvor elever samles på tværs af skolerne for at modtage medaljer. Her er det kun de elever, der modtager en medalje, der deltager. Flere elever fremhæver ligeledes medaljeuddelingen på Københavns Rådhus, hvor de dygtigste håndværkere hyldes og blandt andet hilser på Dronningen. For mange elever og undervisere er der en tæt kobling mellem traditionen for at give medaljer og medaljeuddelingen på Rådhuset, og ceremonien opfattes som en stor anerkendelse af håndværket. Arrangementet er dog kun rettet mod håndværkere, der er uddannet i de københavnske lavs medlemsvirksomheder og har taget deres svendeprøve på hovedstadsområdet erhvervsskoler.

En sølvmedalje er til dem, der har gjort noget særligt. Man skal have 12 i både det skriftlige og i svendestykket. [...]. Det er en fysisk medalje, man får.

(Elev, kokkeuddannelsen)

Tømrerne får overrakt medaljer, når de er færdige, og så er der bestemte udmærkelser alt efter, hvor godt man har klaret sig. Her kan man fx blive antaget med ros eller antaget med hhv. sølv eller bronze.

(Elev, tømreruddannelsen)

5.4 Ritualer og traditioner omkring svendeprøven

Kortlægningen har ikke haft særskilt til formål at afdække, hvordan afsluttende eksaminer så som svende- og fagprøver kan udgøre afslutningstraditioner/-ritualer. I de kvalitative interviews fremhæves svendeprøven imidlertid både af ledere, elever og faglige udvalg som en central begivenhed, der afstedkommer en række traditioner og ritualer. Flere skoler benytter blandt andet svendeprøven som en anledning til at holde fernisering af svendestykkerne. Ofte afholdes ferniseringen i forlængelse af dimissionen, hvor pårørende kan gå rundt med eleverne og se svendestykkerne. Når svendestykkerne fremvises, er mestre typisk også inviteret, fordi det er interessant for dem at se, hvad eleverne har lavet, og fordi mange elever oplever en stærk tilknytning til virksomheden på det tidspunkt i uddannelsesforløbet.

Der var åbent hus, hvor familie og venner kunne komme og se, hvad man havde lavet. Her snakkede man med de forskellige. Så kunne man fortælle lidt om arbejdsprocessen og om ens mundtlige prøve – hvordan den var.

(Tidligere elev, snedkeruddannelsen)

På tværs af skolerne varierer omfanget af denne tradition. Hvor der nogle steder er tale om en begivenhed af en times varighed i forlængelse af dimissionen, afholdes der andre steder åbent hus, hvor alle med interesse – både familie, lokalsamfund, tidligere elever mv. – kan komme forbi. På en erhvervsskole i Jylland afholdes åbent hus med omkring 4.000 deltagere. Her pyntes festsalen op,

og eleverne udstiller svendestykker, hvilket ifølge skolen giver anledning til, at nuværende og tidligere elever mødes og eleverne kan vise deres svendestykker til familie, virksomheder og andre interesserede (se boks 5-3 for uddybning).

I interviews med elever og ledere som repræsenterer uddannelser, der afholder fagprøver i stedet for svendepøver, fremhæves fagprøven ikke på samme måde som en begivenhed, der afstedkommer stærke traditioner/ritualer. Dog peger flere ledelsesrepræsentanter og repræsentanter fra faglige udvalg inden for hovedområdet Kontor, handel og forretningservice på, at der med indførelsen af "Fagprøveprisen" – som uddeles til årets bedste fagprøver inden for detailhandelsuddannelsen og handelsuddannelsen – netop er en ambition om at skabe større opmærksomhed omkring fagprøven.

5.5 Sociale arrangementer

Som erstatning for eller supplement til de mere formelle arrangementer, som fx dimission, afholdes på mange skoler andre, mere uformelle sociale arrangementer. Disse arrangementer finder ofte sted efter afslutningen af grundforløbet, men der er dog også eksempler på, at dette afholdes efter endt hovedforløb og i tillæg til de formelle arrangementer. Samtidig forekommer de oftere på skoler eller inden for uddannelser, hvor der ikke er så stor en elevgruppe. Her kan et socialt arrangement afløse den mere formelle dimission.

De sociale arrangementer kan fx bestå i, at skolen giver morgenmad på elevernes sidste dag eller inviterer holdene og deres primære underviser på spisning. Til disse arrangementer er der typisk også indslag, hvor eleverne eller underviseren har forberedt underholdning. Det kan fx være slideshows med billeder fra tiden på skolen (bl.a. fra fester eller andre sociale arrangementer), quizzer/kahoot, som handler om elevernes kendskab til hinanden eller små sketches, hvor eleverne på humoristisk vis driller underviserne – eller hvor underviserne driller eleverne. Hvis eleverne eller underviserne holder taler, foregår det ofte også i disse mere nære omgivelser frem for til dimissionsfesten, hvor der er en langt større kreds af deltagere.

Derudover afholder nogle skoler afslutningsfester med musik, dans og alkohol. Et sted afholdes festen i forlængelse af det formelle arrangement, hvor eleverne fester og danser. En elev fortæller:

Når svendepøven er afsluttet, er der fest og god mad – det er den eneste dag på skolen, hvor maden er god. Det foregår i kantinen, hvor der er treretters menu. Det er kun elever og lærer, der deltager. Hvis man så har venner, kan man tage dem med. Det er med det hele – sang og dans.
(Elev, anlægsgartneruddannelsen)

Desuden er der praktikvirksomheder og fagforeninger, som selv afholder et afslutningsarrangement for eleverne. De sociale arrangementer, som afholdes af fagforeningerne, er ofte en mere formel middag eller "tildrikning", hvor praktikvirksomheder ofte inviterer på morgenmad. En tidligere elev fortæller nedenfor:

I fagforeningen var der også et arrangement, hvor man kunne få et bælte med et særligt spænde. Der var lidt mad der også.

(Tidligere elev, tømreruddannelsen)

Endelig er der eksempler på, at eleverne har skabt egne traditioner for sociale arrangementer. Blandt tømrer på en erhvervsskole er der fx tradition for leje en partybus efter dimissionen og køre til den nærmeste større by for at feste.

Samlet set indikerer kortlægningen, at der er et forholdsvist bredt udsnit af ritualer og traditioner på tværs af erhvervsuddannelserne og de fire hovedområder. Kortlægningen peger i mindre grad på deciderede "huller" forstået som uddannelser eller hovedområder, hvor der er få eller ingen afslutningstraditioner. Dette kan på den ene side skyldes, at der på tværs af hovedområder og

erhvervsuddannelser er et bredt udsnit af ritualer og traditioner for afslutning. Det kan dog også ses som udtryk for en skævvridning/en bias i besvarelserne på spørgeskemaundersøgelsen fra faglige udvalg og ledelsesrepræsentanter.

Der er således en sandsynlighed for, at de repræsentanter fra erhvervsskoler og faglige udvalg, som har besvaret spørgeskemaundersøgelsen, også repræsenterer uddannelser og skoler, hvor traditioner og ritualer er udbredte. Dette metodiske forbehold understøttes blandt andet af, at ingen repræsentanter fra faglige udvalg inden for hovedområdet Kontor, handel og forretningservice har ønsket at deltage i spørgeskemaundersøgelsen med henvisning til, at de ikke kender til eller er involverede i traditioner og ritualer for afslutning.

Under de kvalitative interviews med elever og undervisere inden for dette hovedområde er der tilsvarende flere, som giver udtryk for, at der ikke er traditioner og ritualer for afslutning af uddannelserne. På trods af, at kortlægningen ikke direkte peger på, at merkantile erhvervsuddannelser har færre forskellige typer afslutningsritualer, indikerer besvarelserne alligevel, at traditioner og ritualer for afslutning er mindre udbredte inden for dette hovedområde.

6. BETYDNINGEN AF RITUALER OG TRADITIONER

Undersøgelsen har udover kortlægningen af ritualer og traditioner for afslutning af uddannelser på de fire hovedområder bestået af en afdækning af, hvilken betydning ritualer og traditioner har for elevernes faglige stolthed, deres fællesskabsfølelse og et attraktivt undervisningsmiljø. Analyserne peger imidlertid på, at ritualer og traditioner foruden de tre parametre (faglig stolthed, fællesskab og undervisningsmiljø) ligeledes har betydning for elevernes overgang i uddannelsesforløbet samt på erhvervsuddannelsernes renommé og attraktivitet som helhed. Nærværende kapitel belyser således, hvilken betydning ritualer og traditioner for afslutning af erhvervsuddannelser har for disse i alt fem parametre.

De fem kategorier af ritualer og traditioner, som blev præsenteret i forrige kapitel (hhv. artefakter, udmærkelser, svendeprøve, dimission og sociale arrangementer) vil til en vis grad være styrende for de følgende analyser. Dette skyldes, at de forskellige kategorier af ritualer og traditioner for afslutning kan have forskellige betydninger for hhv. faglig stolthed, fællesskab og undervisningsmiljø.

6.1 Faglig stolthed og identitet

På tværs af spørgeskemaundersøgelsen blandt ledere og faglige udvalg samt interviewene med uddannelsesledere, faglige udvalg, elever og undervisere er der overvejende enighed om, at den faglige stolthed og identitet kan styrkes gennem afslutningsritualer og -traditioner. Af nedenstående boks præsenteres afsnittets centrale hovedpointer.

AFSNITTETS HOVEDPUNKTER

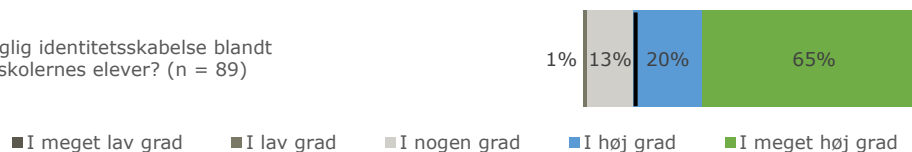
- Fire ud af fem uddannelsesledere og repræsentanter fra faglige udvalg mener i høj eller meget høj grad, at traditioner og ritualer bidrager til en stærk faglig identitetsskabelse.
- Artefakter spiller en væsentlig rolle i forhold til at skabe en følelse af faglig identitet og stolthed, særligt hvis artefaktet knytter sig til en specifik faglighed eller skole. Det er dog ikke kun artefaktet, men også selve handlingen, hvor eleven modtager artefaktet, der har betydning, fordi den manifesterer den nye identitet som faglært.
- Samtlige af de medvirkende aktører peger på vigtigheden af afholdelse af dimissioner eller lignende højtideligheder. I den forbindelse kan det være meget betydningsfuldt for de nyudlærte, at mestre eller praktikansvarlige fra elevernes praktikvirksomheder, som kender elevens faglighed, er til stede.
- De elever, der får medaljer, er særligt stolte, fordi medaljen er symbolet på, at de har leveret et ekstraordinært godt stykke arbejde. På uddannelser, hvor medaljer ikke anvendes, er det naturligt mere vanskeligt for elever, underviser og ledere at forholde sig til, hvorvidt dette har indvirkning på elevernes følelse af faglig stolthed.
- Det betyder meget for elevernes faglige stolthed, at deres familie og mestre er med til svendeprøven og ser deres svendestykke.

I spørgeskemaundersøgelsen er ledere og faglige udvalg blevet bedt om at vurdere, i hvilken grad de mener, at ritualer og traditioner for afslutning af erhvervsuddannelserne bidrager til en stærk faglig identitetsskabelse blandt erhvervsskolernes elever. Her fremgår det, at langt størstedelen (85 pct.) af lederne og repræsentanterne fra faglige udvalg mener, at traditioner og ritualer i høj eller meget høj grad bidrager til en stærk faglig identitetsskabelse.

Figur 6-1: Betydningen af ritualer og traditioner for elevernes faglige identitet

I hvilken grad mener du, at ritualer og traditioner for afslutningen af erhvervsuddannelserne bidrager til...

en stærk faglig identitetsskabelse blandt erhvervsskolernes elever? (n = 89)

Både elever, undervisere og ledere peger i de kvalitative interviews på, at ritualer og traditioner for afslutning spiller en rolle for den samlede følelse af faglig stolthed og identitet. Eleverne fremhæver bl.a., at afslutningsritualet kan øge stoltheden i øjeblikket – og at dette kan være noget, eleverne tænker tilbage på efterfølgende. En central og gennemgående pointe i interviewene med de forskellige aktører er dog, at faglig stolthed og identitet opfattes som noget, der skabes *undervejs* i uddannelsesforløbet. Der er således ikke tale om en følelse, som alene skabes i kraft af uddannelses afslutning, men i lige så høj grad en følelse, der manifesterer sig hos de unge i løbet af deres uddannelse.

Af interviewene fremgår det desuden, at opfattelsen af faglig identitet og stolthed varierer på tværs af uddannelser og hovedområder. Det skyldes bl.a., at uddannelserne har forskellige rammevilkår, som beskrevet i kapitel 4. Hvor der på nogle områder og uddannelser fremvises et konkret produkt, som munder ud i et svendestykke, er der på andre uddannelser tale om mere relationelle eller skriftlige fagligheder. Ligeledes kan der for nogle merkantile uddannelser være variation i forhold til, hvorvidt eleverne identificerer deres faglighed som knyttet til et givent fag eller skole, eller om den snarere retter sig mod den virksomhed, hvor de har gennemført hele eller størstedelen af deres praktik. Afslutningsritualer på erhvervsskolen fremhæves dog, særligt på tværs af de resterende tre hoveduddannelsesområder, som en vigtig markering af en indtræden i et givent fagligt fællesskab, som kan være medvirkende til at explicitere den nye identitet som faglært.

6.1.1 Artefakter

I forhold til elevernes følelse af faglig identitet og stolthed, spiller artefakter en væsentlig rolle. Her italesættes særligt tøj, som fx arbejdstøj, kitler eller uniformer, som et vigtigt element, der både i løbet af uddannelsen og ved afslutningen kan være medvirkende til at skabe fælles faglig identitet for eleverne og de nyudlærte. Nogle undervisere fremhæver desuden, at den fælles fagidentitet kan understøttes yderligere ved, at undervisere og faglærere ved afslutningen også har deres uniformer eller arbejdstøj på, hvorved elevernes hierarkiske overgange til faglært expliciteres – de er nu på samme niveau som deres undervisere og en del af et fagligt og kollegialt fællesskab, symboliseres ved, at de bærer det samme tøj eller uniform.

Derudover fremhæver elever, undervisere og ledere ligeledes deciderede afslutningsartefakter, som fx SOSU-nål og tømrebæltespænde, som noget, der kan symbolisere og synliggøre faglig stolthed og identitet. Her er der ligeledes stor variation mellem uddannelserne, og artefakterne kan både være anvendelige som fx et bæltespænde eller af mere symbolsk værdi som en guldmurerske, ligesom et artefakt også kan forstås som et uddannelsesbevis eller et svendebrev, som alle udlærte modtager på forskellig vis. Det fremgår af analysen, at aktører på de uddannelser, hvor de nyudlærte modtager forskellige typer af artefakter i forbindelse med afslutning, fremhæver artefakterne som særligt vigtige og/eller understøttende for den faglige identitet. Ligeledes er der på mange af de uddannelser, hvor der ikke er tradition for modtagelse af artefakter i forbindelse med afslutning, en tendens til, at både elever, undervisere og ledere anser netop indførelse af dette, som et godt fremadrettet tiltag til at styrke den faglige identitet og stolthed.

Jeg synes, det er lidt fedt med svendebrevet. Én ting er, at man har et fysisk svendestykke. Det har jeg givet til mine forældre. Men noget andet er den her lille røde folder. Det er en, som jeg en gang i mellem kan finde på at tage frem. Der er noget fedt i at have en lille fysisk folder, som er symbolet på, at man er blevet udlært. Det er der noget fedt i. Et lille fysisk minde om, at man er blevet udlært.

(Tidligere elev, møbelsnedkeruddannelsen)

Det ville da være fedt, hvis alle murere fik noget symbolsk for uddannelsen. Man kunne have det stående derhjemme eller noget, der kan vises frem.

(Elev, mureruddannelsen)

Analysen peger desuden på, at den måde, eleverne *modtager* artefakterne på, spiller en stor rolle for elevernes faglige stolthed og identitet. Det er således ikke artefaktet alene, der bidrager til den faglige stolthed, men ligeledes selve handlingen, hvor eleven modtager artefaktet. De ritualer, der er forbundet med modtagelse af artefakter, er således medvirkende til at skabe en overgang og markering af den nye faglige identitet. Eleverne peger i den forbindelse på, at der er noget helt særligt i at få råbt sit navn op, fx til et dimissions- eller afslutningsarrangement, og at modtage sit bevis foran familie, kolleger, venner og de andre udlærte. Omvendt beskriver en gruppe elever, hvordan det til deres afslutning var en lidt "flad fornemmelse", fordi de blev stillet op på række og efter tur selv skulle fortælle, hvem de var, hvorefter deres bevis blev fundet frem til dem. Den opfattelse af overrækkelsen, som deles af flere medvirkende aktører – både elever, undervisere og ledelse – giver anledning til at forstå overrækkelsen som en slags *talehandling*⁶, hvor eleverne indtræder og bliver deres faglige identitet, fordi nogen *siger* og markerer det.

[Afslutningen] skal være noget med, at man lige blev kaldt op og sådan fik hånd [...] At man fik en anerkendelse.

(Elev, handelsuddannelsen)

Vi stod bare på række og skulle selv fortælle, hvem vi var, og så fandt de vores bevis frem til os. Det var ret fladt.

(Elev, SOSU-uddannelserne)

Boks 6-1: Case – EUD-huen

På tværs af de fire fagområder er der mange forskellige holdninger til EUD-huen. Der er størst tilbøjelighed til at indkøbe og bære huen blandt elever på uddannelser inden for Kontor, handel og forretningsservice, mens EUX-studerende på tværs af de fire fagområder også i højere grad bærer EUX-huen ved afslutning af grundforløbet. Før EUD-reformen var der tradition for, at elever inden for det merkantile område modtog en hue, når de var færdige med hg (handelsskolernes grundforløb). Når huen til stadighed i dag modtages på dette tidspunkt i uddannelsen, skal den altså snarere forstås som et ritual, der finder sted *undervejs* i uddannelsen, fordi eleverne på dette tidspunkt stadig mangler at gennemføre hovedforløbet for at være færdigudlærte. På andre hoveduddannelsesområder kan modtagelse af en EUD-hue dog anses som et afslutningsritual, fordi eleverne, hvis de vælger at købe en hue til formålet, først vil modtage og gå med den, når de er færdige med hele deres uddannelsesforløb.

Blandt eleverne er der generelt en splittet opfattelse af, om det at bære EUD-/EUX-huen er en tradition, man skal værne om. Nogle elever peger på, at de oplever, at huen er et genkendeligt symbol, som tydeligt markerer, at man er blevet til noget og har færdiggjort en uddannelse. De forbinder det altså med positive følelser og fortæller, at det er en stor glæde for dem, at de kan få en hue, på trods af at de ikke har gennemført en af de klassiske gymnasiale uddannelser. Derudover peger nogle på, at der ligger en værdi i handlingen – det, at man får huen på af en forælder eller lign.

De forskellige hueregler er noget, man går op i, og noget, som fylder for eleverne.

(Elev, EUX-uddannelse)

⁶ J.L. Austin (1962): How to do things with words.

Andre stiller sig mere skeptiske over for huen og opfatter det som en kopi af et symbol, som tilhører de gymnasiale uddannelser. De uddyber blandt andet med, at huen ikke betyder noget for dem, fordi det ikke er 'deres' artefakt – den afspejler ikke deres faglighed.

Min far gav mig en murerkasket. Han havde sørget for, at mit navn blev skrevet på. Men det havde han misforstået. Jeg er ikke student.

(Tidlige elev, mureruddannelsen)

Derudover er nogle elever optaget af, hvordan det vil opfattes af andre. De fortæller, at de har en forventning om, at andre vil se på dem og tænke, at det ikke er "rigtige" studenter, hvorfor de ikke har ret til at gå med huen.

Underviserne er på samme måde forholdsvis splittede i deres holdning til huen som afslutningsartefakt. Hvor nogle undervisere har klare holdninger til, at eleverne har lige så meget ret til at gå med en hue som andre, har andre undervisere en mere neutral tilgang til huen og fortæller, at de slet ikke er inde over planlægningen af indløb mv.

Man skal passe på med det [huen, red.]. Det er kliché og kopiagtigt. Men skal lave noget andet - noget individuelt og sejt, der passer til os.

(Underviser, anlægsgartneruddannelsen)

Der er måske to, der har den, men til gengæld synes jeg dem, der har den på hovedet, de sidder så rank. De bærer den med noget helt særligt. Stoltheden stråler ud af dem.

(Underviser, SOSU-uddannelserne)

Endelig er der undervisere, som peger på en udvikling i opfattelsen af huen. En underviser på en SOSU-skole fortæller, at der er sket et skifte fra, at den var attraktiv for eleverne, til at der er to-tre elever pr. årgang, som køber den.

6.1.2 Dimission og andre højtideligheder

Samtlige af de medvirkende aktører peger på vigtigheden af afholdelse af dimissioner eller lignende højtideligheder. Undervisere, ledere og elever fremhæver, at de formelle rammer om dimissionsarrangementet er med til at understrege både bedriften i at gennemføre en uddannelse samt vigtigheden i, at de unge bliver udlært i lige præcis deres specifikke faglighed. Dimissionsarrangementer kan i sammenhæng med faglig stolthed og identitet både anvendes som anledning til at overrække de nyudlærte artefakter og/eller beviser, som beskrevet ovenfor, og til at tale faget og fagligheden op, fx via taler fra skoleledelse, fra ansættende myndighed eller andre aftagerrepræsentanter. Ledelsesrepræsentanter fortæller i den forbindelse, at de forsøger at tydeliggøre over for de unge, at der er brug for dem og deres faglighed i samfundet, i deres taler.

I forbindelse med afslutningsarrangementer peger flere af de medvirkende på, at deltagerkredsen kan have stor betydning for elevernes faglige stolthed. Flere ledere, undervisere og elever påpeger, at det kan være meget betydningsfuldt for de nyudlærte, at mestre eller praktikansvarlige fra elevernes praktikvirksomheder er til stede ved dimissionen. Dette skal forstås i relation til, at den faglige stolthed og identitet opbygges for mange elever særligt i praktikvirksomheden, hvorfor deltagelse af repræsentanter herfra anses som understøttende for den nyudlærtes følelse af faglig stolthed, hvor de nu er optagede i det faglige fællesskab. Her er der dog variation på tværs af uddannelserne. Hvor virksomhedsrepræsentanters tilstedeværelse fremhæves som særligt betydningsfuld på uddannelser under hoveduddannelsesområdet Kontor, handel og forretning, hvor tilknytningen til erhvervsskolen er mindre grundet kortere skoleophold, er der på uddannelser, hvor hovedforløbet afsluttes med skoleophold, tendens til, at også undervisere og lederes tilstedeværelse er betydningsfulde for eleverne.

Taler fra virksomheder har noget med faglig stolthed at gøre. Jeg ville synes, det ville være mega fedt og en god anerkendelse, når man har brugt så meget tid på virksomheden.

(Elev, detailhandelsuddannelsen)

[En tale fra praktikvirksomheden], det er klart den faglige identitet. Når man er færdig, så kommer de og giver en hånden og overrækker beviset. Det udviser noget interesse fra dem. Det er fedt, at det ikke bare er en lærer, der kommer, men det er nogle andre, der anerkender det, at man er færdig. Det giver helt klart faglig stolthed at blive anerkendt på den måde.

(Elev, SOSU-uddannelserne)

Følelsen af faglig stolthed påvirkes desuden for mange elever af familiens tilstedeværelse, som generelt set fremhæves som essentiel, fordi tilstedeværelsen giver mulighed for, at familien får indblik i og en bedre forståelse af den nyudlærtes faglighed og udvikling gennem uddannelsen, fx via taler, rundvisning på skolen eller lignende.

6.1.3 Overrækkelse af gaver, medaljer og legater

Flere undervisere, ledere og elever fremhæver, at taler og gaver fra virksomheder kan have betydning for elevernes oplevelse af anerkendelse, hvilket kan have indvirkning på elevernes faglige stolthed og identitet. Gaver og taler fra virksomheder bliver symbol på en anerkendelse af elevernes indsats, at de har gjort det godt som lærlinge, og de nu, blandt andet på baggrund af deres praktiktid, er klar til at blive indlemmet i det faglige fællesskab. Her ses også en variation både fra uddannelse til uddannelse og eleverne imellem; for nogle elever er anerkendelse fra virksomhed eller ansættende myndighed meget betydningsfuld, mens andre elever sætter anerkendelse fra undervisere og skoleledere højere. Gennemgående er der dog en tendens til, at det vigtigt for elevernes følelse af faglig stolthed og identitet at overrækkelse af gaver og afholdelse af taler foretages af personer, som har et solidt kendskab til dem og deres faglighed – og evt. til den faglige progression, de har gennemgået i løbet af uddannelsen.

Da jeg blev færdig, var der en uddannelsesleder, der holdt en tale. Der var ingen, der vidste, hvem han var. Jeg tænker lidt, at det bare er en del af hans arbejde. Han skal ligesom sige nogle fine, rosende ord. Den tale betyder ikke så meget. Der var også én fra mit hold, som holdte en tale til lærerne og resten af klassen. Talen var ligesom en opsummering på de sidste tre år. Det var virkelig fint, og det betød meget for mange af os.

(Tidligere elev, møbelsnedkeruddannelsen)

Der er blandt interviewpersonerne – både elever, undervisere, ledelse og aftagerrepræsentanter – bred enighed om, at opnåelse af medalje er betydningsfuldt for elevens faglige stolthed. De elever, der får medaljer, er særligt stolte, fordi medaljen er symbolet på, at de har leveret et ekstraordinært godt stykke arbejde. Der er dog også elever, der peger på, at medaljer kun gives til dem, der er meget detaljeorienterede – så detaljeorienterede, at det i sidste ende ikke afspejler den faglighed, de reelt skal bruge som udlærte.

Den, der får medaljer, går for meget op i småting, siger nogen. [...] Det er ikke nødvendigvis en, der er en dygtig håndværker – det er nogen, der går for meget op i detaljen. Detaljen er vigtig, men til hverdag er detaljen ikke så vigtigt. Det skal stå, som det skal. Det skal ikke tage fem timer ekstra at lave.

(Tidligere elev, mureruddannelsen)

Desuden er det gennemgående i analysen, at det er de uddannelser, hvor der på nuværende tidspunkt anvendes medaljer, at disse fremhæves som særligt relateret til faglig stolthed. På uddannelser, hvor disse ikke anvendes, er det naturligt mere vanskeligt for elever, undervisere og ledere at forholde sig til, hvorvidt dette har indvirkning på elevernes følelse af faglig stolthed.

Uddeling og modtagelse af medaljer kan også have betydning for den virksomhed, eleven har været i praktik i; virksomheden kan profilere sig udadtil på, at de har lærlinge og/eller nyuddannede svende, der har opnået en særlig faglighed og dermed en medalje. Endvidere kan medaljer være en motivationsfaktor for virksomheden i forhold til vedvarende at skabe gode praktikforløb for lærlinge

i virksomheden, som kan dygtiggøre sig med målet om at modtage en medalje. Slutteligt påpeger nogle interviewpersoner, at det også kan være en ekstra motivationsfaktor for den lærling, der indtræder i en virksomhed, hvor mange tidligere lærlinge har modtaget medalje. Dette kan være medvirkende til en følelse af at træde ind i et særligt fagligt fællesskab, hvor forventningen til elevens faglighed er høj.

6.1.4 Ritualer og traditioner omkring svendeprøven

På de uddannelser, hvor man anvender svendeprøve som afsluttende prøve, fremhæver aktørerne også netop svendeprøven og -stykket som medvirkende til at etablere den faglige stolthed og identitet. Svendeprøven bliver en måde at vise, hvad faget kan bruges til og kan på denne måde opfattes som en eksplicitering af fagligheden. Svendeprøven styrker derved elevernes faglige identitet, ikke mindst fordi eleverne får mulighed for at drøfte deres arbejde med udefrakommende fagpersoner, som går i dybden med elevernes faglige belæg for løsningen af opgaven.

Det, der er vores indtryk, at den tæthed, vi har ved bedømmelserne af deres afsluttende projekter, er noget, de sætter meget stor pris på. De kan godt lide, at der kommer nogle udefra og bedømmer deres arbejde. Det, tror jeg, har stor værdi for dem, og jeg oplever, at det er noget, de tager med sig.

(Formand for Lokalt Uddannelsesudvalg, snedkeruddannelsen)

Det her med, at man har en faglig snak med to, man ikke kender og så en lærer, den del af svendeprøven fungerer rigtig godt. At man kan høre forskellige meninger, hvor den ene ikke nødvendigvis er mere rigtig end den anden. Og den faglige snak om løsningen i svendeprøven, hvor man kan få lov til at uddybe, hvad man har gjort sig af tanker med de løsninger, man har valgt.

(Tidligere elev, anlægsgartneruddannelsen)

I forlængelse af dette understreger både elever og undervisere, at det betyder meget for eleverne og deres faglige stolthed, at deres mestre er med til svendeprøven og ser deres svendestykke, fordi den faglige identitet og stolthed i mange tilfælde vil være relateret til netop denne mester og virksomhed.

Jeg tror, at det, at vi opfordrer arbejdsgivere til at komme, giver noget. Vi presser dem lidt til at møde op. De synes også, det er vigtigt at komme og markere, og så er der jo også en reklame i det for dem, hvis deres elever klarer sig godt. Det bidrager til, at den faglige stolthed kravler lidt opad.

(Formand for Lokalt Uddannelsesudvalg, snedkeruddannelsen)

Derudover fremhæves familiens deltagelse også som medvirkende til at styrke den faglige identitet og stolthed, fordi eleverne får mulighed for at give forældre og søskende et indblik i, hvad deres faglighed består i, og hvordan den konkret kommer til udtryk. Det er på denne måde ikke kun selve prøven, men også rammerne omkring den, der kan være betydningsfulde for eleverne, fx i form af en festligholdelse af svendeprøven, hvor skolen åbnes op for familie, venner, mestre, og eleverne får mulighed for at vise deres faglighed frem.

Jeg kan godt lide, at man kan vise [svendestykket] frem. Så kan man også vise sin udvikling. Man har jo ikke familien med i skolen, så det er kun, hvis man har vist lidt billeder.

(Elev, mureruddannelsen)

Boks 6-2: Case - Åbent Hus og fremvisning af svendeprøver

For anlægsgartnerne på en større erhvervsskole i Jylland betyder det årlige Åbent Hus-arrangement noget helt særligt. Åbent Hus-arrangement er bygget op omkring anlægsgartnerens svendeprøve og afholdes dagen efter deres dimissionsfest. Formålet med arrangementet er, at eleverne kan fremvise deres svendeprøve, ligesom lokalsamfundet, familie, tidligere og kommende elever samt læremestre og andre repræsentanter for virksomhederne kan komme og se håndværket. På netop denne dag modtager anlægsgartnerne en vigtig anerkendelse og de bliver set og værdsat.

Udover fremvisningen af svendeprøver foregår også en lang række andre aktiviteter på skolen. Der afholdes blandt andet plantelotteri og salg af forskellige varer, både fra elevernes egen produktion og fra gårde/virksomheder, der deltager i arrangementet. Herudover giver arrangementet grundforløbeleverne mulighed for at vise, hvad de har lavet i marken, ligesom det er muligt at både spise og drikke til arrangementet. De mange aktiviteter betyder, at alle på skolen – både elever, undervisere og ledelse – er involveret i forberedelserne og i afholdelsen af selve arrangementet.

Hele skolen er involveret. Vi har gang i alle elever og undervisere. Det er en fælles sag og hele skolen går all in.

(Uddannelsesleder, anlægsgartneruddannelsen)

Ifølge eleverne er Åbent Hus-arrangementet kulminationen på deres uddannelsesforløb. De har netop afsluttet et intenst forløb med forberedelse af svendeprøven, og nu får de mulighed for at fremvise deres arbejde og dét, de har lært gennem deres uddannelsesforløb. Særligt én person synes at være vigtig for eleverne på denne dag – nemlig deres læremester.

Det betyder meget, at mester kommer og kigger. Flere elever er begyndt at tage et lille skilt med, som viser, hvor de kommer fra. Det sker, fordi de har et godt forhold til deres mester.

(Underviser, anlægsgartneruddannelsen)

Arrangementet bidrager dog ikke alene til elevernes anerkendelse og faglige stolthed. Arrangementet har også en positiv betydning for skolens renommé og synlighed. Omkring 4.000 gæster deltager til arrangementet, herunder lokalavisen, som flittigt tager billeder til både avis, Facebook og skolens hjemmeside. Åbent Hus-arrangementet bidrager på denne måde også til at gøre skolen mere attraktiv, både for kommende elever og praktikvirksomheder.

6.2 Fællesskab

På tværs af spørgeskemaundersøgelsen og interviewene med elever, undervisere, ledere og faglige udvalg, tegner der sig forskellige billeder af sammenhængen mellem ritualer og traditioner for afslutning og oplevelsen af fællesskab. Af nedenstående boks præsenteres afsnittets centrale hovedpointer.

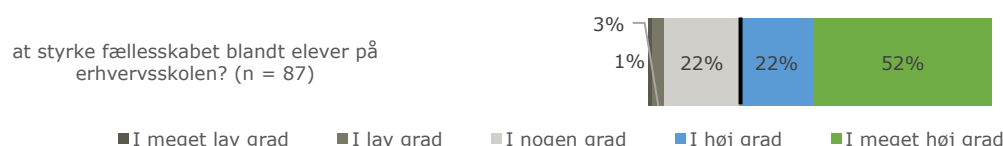
AFSNITTETS HOVEDPUNKTER

- Tre ud af fire uddannelsesledere eller repræsentanter fra faglige udvalg mener i høj eller meget høj grad, at ritualer og traditioner bidrager til at styrke fællesskabet blandt eleverne.
- De interviewede aktører peger på, at der kan opstå en fællesskabsfølelse blandt eleverne under og i forbindelse med afholdelse af ritualerne, men at fællesskabet først og fremmest opstår undervejs i uddannelsesforløbet.
- De enkelte uddannelser har forskellige strukturer og rammevilkår, som kan medføre, at eleverne afslutter uddannelsen forskudt. Dette kan svække fællesskabsfølelsen, fordi den nyudlærte i nogle tilfælde afslutter sammen med elever, vedkommende kun kender periferet eller slet ikke.
- Fællesskabsfølelsen kan forstærkes af taler fra undervisere, eller andre skolerepræsentanter, som kender de dimitterende godt. Derudover kan der optil og under svendeprøven opstå et stærkt fællesskab mellem eleverne, hvor de alle står foran en udfordring og derigennem kan støtte og bakke hinanden op.
- En stor andel af nuværende og tidligere elever, som har medvirket i undersøgelsen, peger på, at de sociale arrangementer spiller en rolle for fællesskabsfølelsen – og at der i fremadrettede initiativer rettet mod fejring af afslutningen med fordel kan fokuseres på også at give plads til fester, fællesspisning med elever og undervisere mv.

Af nedenstående figur fremgår uddannelsesledernes og repræsentanter fra faglige udvalgs vurdering af, om traditioner og ritualer bidrager til at styrke fællesskabet. Figuren viser, at tre ud af fire (74 pct.) i høj eller meget høj grad mener, at ritualer og traditioner bidrager til at styrke fællesskabet blandt elever på erhvervsskolerne. Besvarelsene peger således i retningen af en overvejende positiv opfattelse af sammenhængen mellem ritualer og traditioner for afslutning og fællesskab.

Figur 6-2. Betydningen af ritualer og traditioner for fællesskabet blandt elever på erhvervsskoler

I hvilken grad mener du, at ritualer og traditioner for afslutningen af erhvervsuddannelserne bidrager til...

Af interviewene med de deltagende aktørerne er der på samme måde enighed om, at der i selve afslutningsritualet kan etableres et fællesskab mellem de afsluttende elever, og i nogle tilfælde de undervisere, de har haft. De peger dog også på, at fællesskabsfølelsen blandt eleverne først og fremmest forstås som noget, der opstår undervejs i uddannelsesforløbet. Endvidere har de enkelte uddannelser forskellige strukturer og rammevilkår, som i nogle tilfælde medfører, at eleverne afslutter uddannelsen forskudt. Dette, peger flere aktører på, kan svække fællesskabsfølelsen, fordi den nyudlærte i nogle tilfælde afslutter sammen med et hold, hvor kun få har fulgtes ad gennem uddannelsen.

Nogle uddannelser har derudover få og/eller korte skoleophold, hvilket også begrænser mulighederne for at skabe det gode fællesskab mellem eleverne. Derfor peger flere aktører på, at et vigtigt fremadrettet opmærksomhedspunkt kan omhandle, hvordan man i løbet af uddannelserne skaber gode ritualer og traditioner, som har et socialt element, som fx rusture, afslutning af grundforløb, caféer og fredagsbarer. Dette kan styrke fællesskabsfølelsen på den lange bane og kan medvirke til, at det afsluttende ritual føles mere betydningsfuldt i et fællesskabsorienteret perspektiv.

6.2.1 Artefakter

I forhold til de identificerede afslutningsritualer peger nogle elever, undervisere og ledere på, at artefakter kan have en betydning for elevernes fællesskabsfølelse. Særligt de artefakter, som gives til alle nyudlærte på holdet eller uddannelsen, fx en nål eller bæltespænde, kan bidrage til en efterfølgende fællesskabsfølelse, hvor man via artefaktet kan genkende de, der er udlært fra samme skole eller samme fag.

6.2.2 Dimission og andre højtideligheder

Blandt de identificerede ritualer og traditioner peger flere af de medvirkende interviewpersoner på, at der især i de mere højtidelige afslutningsritualer, som fx dimission, kan skabes en vis fællesskabsfølelse blandt eleverne. Disse arrangementer bidrager til at få sendt de nyudlærte afsted på en god måde, hvor de får mulighed for at sige farvel til deres medstuderende og undervisere. Endvidere peger flere undervisere og ledere på, at der kan opstå en 'her-og-nu'-fællesskabsfølelse, hvor højtideligheden understreger, at de unge er en del af noget større – de er medlem af et skole-/uddannelsesfællesskab, hvor de alle har gennemført en uddannelse. Denne følelse er stærkest, hvis der også løbende igennem uddannelsen har været et godt socialt og fagligt fællesskab mellem eleverne og med lærerne. I sådanne tilfælde kan afslutningsritualer stå som en særlig betydningsfuld markering af, at uddannelsen er blevet gennemført *sammen* og med fælles hjælp.

Jeg tror, afslutninger kan gøre opmærksom på, at man ikke gør det alene, men i fællesskab. De får individuelle karakterer, og de er differentieret fra hinanden. Men de er i et fællesskab i det praktiske og teoretiske. Både eleverne imellem, men mere end det. De har fællesskab med praktikvejledere og nogle andre kolleger, som enten er i lære, eller som har været uddannet længe, og det fællesskab bliver de bekræftet i, at det har styrket dem, så de kunne nå i mål. Det er det, afslutningen også er med til at sige noget om, at fællesskabet har båret dem derhen. Også med undervisere, de har skabt en relation, som gør, at det har haft betydning for deres læring.

(Leder, SOSU-uddannelserne)

Lige dér [under afslutningsritualet] får man en fællesskabsfølelse med sit hold; "her er jeg i fællesskab med de 17 andre, der på det tidspunkt tog den her uddannelse". Jeg synes virkelig, det handler om fællesskab.

(Underviser, SOSU-uddannelserne)

Nogle interviewpersoner fortæller, at fællesskabsfølelsen kan markeres ved eller forstærkes af taler fra undervisere, eller andre skolerepræsentanter, som kender de dimitterende godt. Det personlige kendskab til eleverne, både enkeltvist og som hold, italesættes af flere aktører som et vigtigt element i en god afslutning, fordi det får eleverne til at føle sig set og forstået – og dette kan være med til at højne både deres egen fællesskabsfølelse, både som hold, med undervisere og skolen.

Desuden peger nogle ledere, elever og undervisere på, at afslutningsritualer generelt kan være med til at forstærke følelsen af at indtræde i et fagligt fællesskab, fx i form af de højtidelige rammer eller fællessange, der passer til fagligheden, og som understreger, hvilken fagtradition man nu er en del af.

På en eller anden måde har jeg tænkt på, at man bliver del af et fællesskab. Svendebrevet har måske ikke værdi i en ansættelse, men fællesskabet synes jeg faktisk, man bliver en del af. Kollegialt eller praktisk fællesskab. Det synes jeg faktisk, at afslutningen fremhævede. Jeg synes, sangen var fin og understregede det lidt. Det blev rammet godt ind, og nu er man svend og én, der kan noget med sine hænder. Det har i hvert fald tydeliggjort fællesskabsfølelsen, som der måske ikke er så meget i fokus i løbet af uddannelsen.

(Tidligere elev, tømreruddannelsen)

6.2.3 Overrækkelse af gaver, medaljer og legater

Som tidligere beskrevet, er der blandt de medvirkende aktører meget blandede holdninger til, hvilken betydning uddelingen af medaljer har for eleverne. En del undervisere og elever peger på, at dette kan have en negativ effekt på fællesskabsfølelsen, fordi nogen bliver fremhævet frem for andre. Samtidig peger andre på, at fordi alle elever i princippet kan få en medalje, er det ikke noget, der nødvendigvis går ud over fællesskabet. Fordi en medalje er noget, man som elev individuelt går efter, oplever de medvirkende aktører det ikke som medvirkende til elevernes oplevelse af fællesskab. Her fremhæver enkelte aktører dog de formelle medaljeoverrækkelsesarrangementer, hvor man samler de, der på tværs af en uddannelse eller region har modtaget medaljer, og hvor man fejrer både faget og de nyudlærte, der har modtaget medalje, og hvor der etableres et fællesskab om netop dette.

Der er endvidere aktører, der fremhæver, at uddelingen af anerkendelser kan styrke fællesskabsfølelsen, fx i tilfælde, hvor eleverne skal nominere andre elever til priser for "Årets kammerat" eller "Årets humørspreder". Dette giver eleverne anledning til at reflektere over, hvad der gør de nominerede til noget særligt, og dette kan bidrage til fællesskabsfølelsen.

6.2.4 Ritualer og traditioner omkring svendepróven

Endvidere fremhæver nogle interviewpersoner, at der optil og under svendepróven, eller andre afsluttende prøver, kan opstå et stærkt fællesskab mellem eleverne, hvor de alle står foran en udfordring og derigennem kan støtte hinanden og bakke hinanden op til det sidste. Svendepróveforløb varer som regel et par uger, hvor der undervejs kan opstå et særligt sammenhold mellem eleverne, som kulminerer ved selve svendepróven.

Omkring svendepróven er der måske en fællesskabsfølelse. De er alle i gang og det er en udfordring. De vil gerne gøre det godt. De går i byen og fejrer det sammen. Men det er lige der, hvor det hele kulminerer. Det er ikke noget, når de står midt i uddannelsesforløbet.

(Repræsentant, Det faglige udvalg for træfagenes byggeuddannelse)

6.2.5 Sociale arrangementer

På tværs af hoveduddannelsesområderne peger flere elever på, at særligt de sociale arrangementer kan være med til at etablere det gode fællesskab. Som tidligere beskrevet, peger mange aktører på tværs af området på, at fællesskabet mellem eleverne i højere grad skal grundlægges i løbet af uddannelsen, hvor de sociale arrangementer også spiller en rolle. Ligeledes er der i de forskellige elevgrupper store forskelle på, hvorvidt eleverne anser de sociale arrangementer for vigtige for deres oplevelse af at gå på en erhvervsuddannelse. Dog er der stadig en stor andel af de medvirkende elever, både nuværende og tidligere, der peger på, at de sociale arrangementer spiller en rolle – og at der i fremadrettede initiativer med fordel kunne fokuseres på, at også fester, fællesspisning med elever og undervisere og lignende får plads i afslutningen.

Fest hører sammen med fællesskab; man kommer hinanden ved og har en anden rolle – nu er jeg ikke SOSU-hjælper, man tager det af, og er bare mig og kan slå sig løs. Og man kan se, hvem det er, man arbejder sammen med uden for uniformen – i uniformen er vi lig med hinanden, når man tager uniformen af, er man bare sig selv.

(Elev, SOSU-uddannelserne)

Det er vigtigt at holde fast i 'dakkedakken' [musikgenre, red.]. Der skal danses på bordene, og det skal fejres, det skal være fest og ikke kun en kedelig reception. En uformel omgang.

(Elev, anlægsgartneruddannelsen)

Nogle elever fremhæver, at det netop er de uformelle dele af afslutningsarrangementerne, som gør, at man får talt med dem, man nu ikke længere skal dele hverdag eller skoleliv med. Det er både en god anledning til at få talt om de oplevelser, de har haft igennem uddannelsen og til svende- eller fagprøve, og til at blive mindet om, at de i fremtiden selv skal gøre en indsats for at holde kontakten.

Det mere uformelle pølsegilde, det, synes jeg personligt, er mere værd [end det formelle arrangement]. Det er der, man sætter sig sammen, man står og snakker med sine kolleger, hvad havde de fået at vide til deres prøve, hvilke snakke har de haft? Og der fik man lige udvekslet telefonnumre, lige pludselig begyndte det at gå op for mig, at jeg ikke kom ikke til at se dem mere, hvis jeg ikke har mulighed for at komme i kontakt med dem.

(Tidligere elev, anlægsgartneruddannelsen)

Boks 6-3: Case – Alumnefællesskaber

På en erhvervsskole i region Syddanmark har det på mureruddannelsen i flere år været en tradition, at der efter den formelle afslutningsceremoni afholdes et arrangement, hvor elevernes svendeprøver vises frem, og hvor der grilles pølser og drikkes sodavand og – for elevernes vedkommende – måske en enkelt øl. Alle aktører inden for faget i lokalområdet ved, hvornår afslutningerne afholdes, og der dukker mange tidligere elever og mestre op til disse arrangementer.

Dette skaber ifølge en uddannelsesleder på skolen en helt speciel stemning, hvor både undervisere og tidligere elever får mulighed for at blive opdaterede på, hvad hinanden går og laver og skabe netværk på tværs, ligesom deltagelsen af de gamle elever bidrager til festligholdelse af afslutningen og understreger, at det er stor dag, og at man også som udlært gerne vil støtte op om både den og om de nyudlærte.

Repræsentanter fra flere andre uddannelser er positivt stemte over for at skabe bedre muligheder for at danne alumnemiljøer, hvor tidligere elever fx deltager i afslutningsarrangementer. Deltagelsen, fremhæver flere, ville både kunne anvendes som et middel til at skabe netværk på tværs og til at rekruttere nye undervisere til erhvervsskolen. En underviser peger endvidere på, at deltagelse fra tidligere elever kan være en anledning til at arrangere, at en tidligere elev besøger uddannelsen og fortæller de nuværende elever om, hvordan et arbejdsliv kan se ud, når man er færdigudlært. Dette kan bidrage til at skabe større motivation og til at højne den faglige identitet også tidligere i uddannelsen.

Det ville jo ikke kræve specielt meget af os [skolen] – en lille indkaldelse, og så kunne vi trække på nogen af dem til andre ting. 'Nu vi har dig, kan du ikke komme ind og fortælle lidt om, hvad du laver?' Etablering af et fagfællesskab, og så er der også noget relationelt, hvor man kan spørge, om de ikke har lyst til at arbejde her.

(Underviser, SOSU-uddannelserne)

Ligeledes peger flere på, at det vil være fordelagtigt for de erhvervsskoler, der tilbyder efter- og videreuddannelse, at skolerne løbende har mulighed for at møde deres tidligere elever og minde dem om, at de kan komme tilbage og videreuddanne sig på netop deres gamle skole, hvis dette skulle blive aktuelt.

6.3 Undervisningsmiljø

På baggrund af spørgeskemaundersøgelsen og de kvalitative interviews tegnes et forskelligt billede af, om ledere, faglige udvalg, undervisere og elever mener, at traditioner og ritualer har en betydning for undervisningsmiljøet. Af nedenstående boks præsenteres afsnittets centrale hovedpointer.

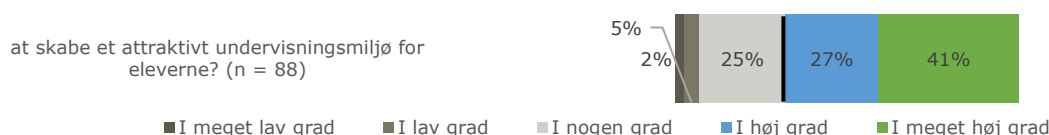
AFSNITTETS HOVEDPUNKTER

- To tredjedele af uddannelseslederne og repræsentanterne fra de faglige udvalg mener i høj eller meget høj grad, at ritualer og traditioner for afslutningen bidrager til at skabe et attraktivt undervisningsmiljø.
- I interviewene er der en generel oplevelse blandt aktørerne af, at undervisningsmiljøet kommer før afslutningsritualer. Interviewpersonerne peger i stedet på, at gode ritualer, traditioner og sociale arrangementer undervejs i uddannelsen kan være med til at understøtte et attraktivt undervisningsmiljø.
- Afslutning af grundforløb 2 kan bidrage til større motivation og glæde ved undervisningen, fordi elevernes milepæle markeres og fejres.
- For nogle elever kan udsigten til at modtage en medalje være en motivationsfaktor, som gør, at de gør sig ekstra umage. Langt de fleste interviewpersoner er dog enige om, at medaljeuddelingen ikke er noget, der fylder specielt meget for eleverne eller kun er noget, eleverne er opmærksomme på under den afsluttende del af uddannelsen.

Af nedenstående figur fremgår en oversigt over uddannelsesledernes og de faglige udvalgs besvarelser på spørgsmålet om betydningen af ritualer og traditioner for undervisningsmiljøet.

Figur 6-3. Betydningen af ritualer og traditioner for undervisningsmiljøet

I hvilken grad mener du, at ritualer og traditioner for afslutningen af erhvervsuddannelserne bidrager til...

Figuren viser, at omkring to tredjedele (68 pct.) af uddannelseslederne og repræsentanter fra de faglige udvalg i høj eller meget høj grad mener, at ritualer og traditioner for afslutningen af erhvervsuddannelserne bidrager til at skabe et attraktivt undervisningsmiljø for eleverne. På tværs af de tre udsagn, der handler om ritualer og traditioners betydning, er der færrest uddannelsesledere og repræsentanter, der vurderer, at ritualer og traditioner har betydning for undervisningsmiljøet.

Når ledere, undervisere og faglige udvalg i interviewene bliver bedt om at reflektere over, *hvordan* traditioner og ritualer for afslutning kan påvirke undervisningsmiljøet, har flertallet imidlertid svært ved at se koblingen mellem et afslutningsritual og undervisningsmiljøet undervejs på uddannelserne. Flertallet fortæller, at eleverne ikke kender til afslutningsritualerne, før de er på de sidste forløb op til afslutningen. Skønt interessen og opmærksomheden på at skabe gode undervisningsmiljøer er stor, er der en generel oplevelse blandt aktørerne af, at undervisningsmiljøet kommer *før* afslutningsritualer.

Interviewpersonerne peger i stedet på, at gode ritualer og traditioner undervejs i uddannelsen kan være med til at understøtte et attraktivt undervisningsmiljø. Hvis man sammen med eleverne får skabt en genkendelighed i den måde, man strukturerer undervisning og uddannelsen som helhed på, fx via ritualer og traditioner, kan dette både være medvirkende til et bedre undervisningsmiljø,

ligesom den endelige afslutning føles mere personlig for eleverne, fordi den passer ind i historien om deres uddannelse.

6.3.1 Dimission og andre højtideligheder

Nogle af de medvirkende skoler i undersøgelsen afholder formelle afslutninger af grundforløb 2, som skolernes respektive ledere og undervisere fremhæver som et initiativ, der potentielt kan skabe et bedre undervisningsmiljø, fordi skolen kan anvende ritualer og traditioner på dette tidspunkt i uddannelsen til at styrke overgangen fra elev til lærling. Dette kan fx gøres ved at invitere mestre og virksomhedskonsulenter med til arrangementerne. På denne måde styrkes samarbejdet mellem skoler og virksomheder, ligesom nogle undervisere og ledere peger på, at ved at invitere mestrene ind og give dem mulighed for at møde eleverne og se deres prøver på grundforløbet, ville man kunne anvende disse arrangementer til at skaffe lærepladser til eleverne.

Vi har arbejdet med, at grundforløbselever uddelte sodavand til et Åbent Hus-arrangement, hvor der var virksomheder til stede. Det var der to, som fik læreplads på. Det kunne man godt udvide lidt mere.

(Underviser, mureruddannelsen)

Endvidere kan afslutning af grundforløb 2 bidrage til større motivation og glæde ved undervisningen, fordi elevernes milepæle markeres og fejres. Dette kan give dem en bedre fornemmelse af, hvad de har lært indtil nu, og af, hvor de er på vej hen.

6.3.2 Overrækkelse af gaver, medaljer og legater

Blandt de identificerede ritualer og traditioner er der generelt blandt elever, undervisere og ledere enighed om, at uddeling af medaljer kan have betydning for undervisningsmiljøet. For nogle elever kan udsigten til at modtage en medalje være en motivationsfaktor, som medvirker, at eleverne gør sig ekstra umage. Muligheden for at få en medalje kan på denne måde medføre en seriøsitet i den afsluttende del af uddannelsen. Langt de fleste interviewpersoner er dog enige om, at medaljeuddelingen ikke er noget, der fylder for eleverne i løbet af uddannelsen; blandt de elever og elevgrupper, hvor det at modtage en medalje er noget, man stræber efter, er det primært på den sidste del af uddannelsen. Det vil dermed i mange tilfælde først være her, den ekstra seriøsitet træder i kraft.

Medaljerne ved mediegrafikker har stor betydning. Det snakker de meget om, og de giver udtryk for, at de gerne vil have det. Det har værdi at være udlært med medalje. Dét er det i fokus. De synes, det er fedt, når nogle får medaljer, men de er også misundelige. Og så er der elever, der giver udtryk for, at de går efter det, og det er tydeligt, at nogle går benhårdt efter det.

(Leder, Kontor, handel og forretning samt Teknologi, byggeri og transport)

Holdningen til medaljer varierer også i denne henseende. Der er en generel tendens til, at aktørerne på de uddannelser, der anvender medaljer, finder dem relevante og gode for motivationen og til at fremme faglig stolthed. Omvendt opfatter undervisere og elever på de uddannelser, der ikke anvender medaljer, medaljerne malplacerede og har svært ved at forestille sig, at man ville kunne inkorporere dem i deres respektive fag. Fx fremhæver flere aktører på social- og sundhedsområdet, at fordi fagligheden for disse fag særligt relaterer sig til ligeværd og respekt for alle medmennesker, ville fremhævelse af enkelte elever virke modstridende for den grundlæggende fagforståelse. Dog kan flere af disse interviewpersoner sagtens se idéen i at indføre legater og priser, hvor det ikke er elevens sidste prøve, der er udslagsgivende for modtagelse, men fx elevens progression i løbet af uddannelsen eller deres evne til at være gode kammerater for deres medstuderende.

For dem, som medaljen betyder noget for, så opper man sig lidt ekstra. Der er både teoretisk og praktisk prøve, hvor man skal klare sig super godt i begge for at få medalje. Det er jo et praktisk fag, så man kan have tendens til at falde lidt i på den teoretiske del, men den er så vigtig. Så det kan være en motiverende faktor til at få læst ekstra op.

(Tidligere elev, anlægsgartneruddannelsen)

Som en del af afslutningen af grundforløbene giver en erhvervsskole præmier, som eleverne kan bruge i deres fag, fx et topnøglesæt, til de elever, der har 0 pct. fravær. Elevernes portrætter hænges endvidere op på en 'Wall of Fame' på skolen. Dette ritual medvirker ifølge skolens leder til, at eleverne bliver mere motiverede til at komme til undervisningen, og at de ikke nødvendigvis bliver væk, fordi de er lidt sløje. Dette skaber i sidste ende et mere seriøst undervisningsmiljø, ligesom der er et dannelseselement i traditionen; efter grundforløbene skal eleverne kunne begå sig i et arbejdsliv, hvor de forventes at være mødestabile. Traditionen afspejler på denne måde kompetencer, som skolen er interesseret i at give eleverne, inden de skal ud i praktik. Derfor kan det også tjene som eksempel på, hvordan ritualer og traditioner kan tilrettelægges for at skabe sammenhæng i elevernes uddannelsesforløb.

Efter grundforløb 2 på transportuddannelsen har vi tradition for, at hvis man ingen fravær har og har læreplads, så får man et topnøglesæt og får sit billede på sådan en "Wall of Fame" [...] Det nedbringer fraværet – nogle af dem, jeg kan se, det er ikke de bedste elever, men de mest vedholdende. Så måske kommer man alligevel, selvom man er lidt forkølet. Det er med til at opdrage på en måde. Det værdsættes blandt vores mestre. De vil gerne påskynde den indsats. Så den har vi taget op og forstærket og bredt ud på alle vores uddannelser. Vi vil gerne være kendt for, at vi er med til at gøre dem klar til arbejdsmarkedet. Og man skal kunne møde til tiden, være stabil arbejdskraft, det er ikke et udtryk for at være den klogeste, men at være den mest stabile.

(Leder, Fødevarer, jordbrug og forretning samt Teknologi, byggeri og transport)

6.3.3 Sociale arrangementer

Mange skoler har mere uofficielle og sociale afslutningsarrangementer ved afslutningen af grundforløb 2. Disse centrerer sig ofte om sociale arrangementer, som den enkelte klasse eller kontaktlærer selv står for at arrangere, og kan fx bestå i fælles morgenmad eller middag, eller hyggelige arrangementer på den sidste undervisningsdag, som en quiz, eller fremvisning af billeder fra holdet/klassemens tid på uddannelsen. På de skoler og uddannelser, hvor der er kutyme for sådanne arrangementer, fremhæver aktørerne dem som særligt betydningsfulde for det fællesskab, eleverne har med hinanden og med deres undervisere.

Endvidere peger nogle elever på, at sociale arrangementer, som fx dimissionsfester, vil kunne være med til at skabe motivation i løbet af uddannelsen – særligt i de sidste forløb op til afslutningen:

Jeg tror godt, at en dimissionsfest ville kunne påvirke undervisningsmiljøet. Måske vil det være mere motiverende at blive hængende og give den en ekstra skalle, når man ved, at man holder en stor fest til sidst.

(Elev, detailhandelsuddannelsen)

Boks 6-4: Case - Skills

Arrangementet "DM i Skills" er en årligt tilbagevendende begivenhed, hvor der konkurreres om Danmarks-mesterskabet inden for forskellige erhvervsuddannelser. Bag arrangementet står organisationen SkillsDenmark, medlem af den internationale organisation WorldSkills, der bl.a. arbejder for at højne kvaliteten på erhvervsuddannelserne samt at fremme uddannelsernes image. DM i Skills afholdes hvert år på skiftende lokationer rundt omkring i landet og varer tre dage.

Selvom DM i Skills ikke kan kategoriseres som et afslutningsritual, er det et arrangement, der har vist sig gentagende gange i det indsamlede datamateriale. Særligt når det har været vanskeligt for de interviewede aktører at pege på ritualer, som har betydning for undervisningsmiljøet, peges der på DM i Skills som et tiltag, der kan have indflydelse på netop dette.

Jeg har været ude og se DM i Skills, men jeg har ikke været med. Det er mere en tradition, men det er ikke afslutning. Jeg synes, det er godt, det giver et billede af, hvad vi går og laver. Mange har et forvrænget billede af det. Man ser, at det er mange andre ting, at vi laver meget mere, det er en rigtig god ting, det giver god

PR. Det kan både give faglig stolthed, men også betyde noget for undervisningsmiljø; de, der kører det, er også inden for [faget], man kan lære af det og blive motiveret i undervisningen.

(Elev, SOSU-uddannelserne)

Konkurrencen italesættes på denne måde både som noget, der kan bidrage til faglig stolthed blandt eleverne, til synlighed og promovning af uddannelserne udadtil, og som noget, der kan give eleverne en motivation til at dygtiggøre sig yderligere i undervisningen, fordi de har fået en ny forståelse for, hvad man kan med deres fag.

Ligeledes peger en underviser på, at konkurrencen kan være medvirkende til at skabe et godt skolefællesskab, hvor man sammen er stolte af, fejrer og støtter op om dem, der deltager.

Skills en sjov måde at fejre vores fag på. Det er så fedt, folk kan kigge med, og det styrker fællesskabet. Det er et klap på skulderen. De skal vide, at de har lidt ekstra. Det er bare skidefedt, at det er vores elever. Det er identitet af, de kommer herfra, det gør jo os alle stolte, og det lever vi højt på længe.

(Underviser, anlægsgartneruddannelsen)

Flere tidligere elever peger endvidere på, at DM i Skills kan være med til at øge søgningen mod erhvervsuddannelserne, fordi der skabes et vindue, hvor man som udenforstående får et indblik i, hvad de enkelte uddannelsers faglighed bunder i. En tidligere snedker elev fortæller, at han efter folkeskolen tog til DM i Skills, og at det var det, der fik ham til at søge ind på snedkeruddannelsen.

Ligesom i tilfældet med medaljer og andre udmærkelser er der dog blandt de medvirkende aktører også her blandede holdninger til arrangementet. Nogle undervisere, ledere og elever peger på, at aldersgrænsen på 25 år får de ældre elever til at føle sig ekskluderede fra den ambitiøse del af fagmiljøet, ligesom enkelte undervisere og elever fremhæver, at nogle uddannelser og fagligheder kan være svære at 'måle på' – fx uddannelser inden for omsorgsfagene.

6.4 Afslutningsarrangementet som overgangsritual

Et tema, der ikke har været særligt fokus på i undersøgelsen, men som flere fremhæver, er betydningen af afslutningsarrangementet som overgangsritual. Det fremhæves af både elever, undervisere og ledere, at afslutningsritualer og -traditioner er vigtige, fordi de markerer afslutningen af en uddannelse – en milepæl i de unges liv og en fejring af, at de har nået et mål og gennemført en uddannelse. Af nedenstående boks præsenteres afsnittets centrale hovedpointer.

AFSNITTETS HOVEDPUNKTER

- Flere elever ønsker, at der er formelle rammer omkring afslutningen, som synliggør, at de har arbejdet hårdt for at gennemføre uddannelsen, og at det nu er lykket. Samtidig er det for nogle elever den første selvvalgte uddannelse, de fuldfører og modtager bevis på, hvorfor det er en milepæl i deres liv.
- Ledere og undervisere påpeger, at det er helt centralt, at underviserne taler afslutningsritualerne op og at de agerer en form for kulturbærere, da dette understøtter elevernes følelse af stolthed.
- Det er særligt vigtigt, at afslutningsritualerne inkluderer elevens nære relationer, herunder familie, undervisere, mester og andre kolleger fra deres arbejdsplads. Det har en personlig betydning for dem, fordi de ofte har styrket og understøttet dem i at gennemføre uddannelsen.

Flere undervisere, ledere og elever italesætter, at afslutningsritualer- og traditioner fungerer som en form for overgangsritual, der markerer en overgang til en ny fase af livet, fx at gå fra at være ufaglært til faglært eller fra at være ung til voksen og selvstændig. Hos virksomhederne har eleverne indtil deres afslutning på uddannelsen været de laveste i hierarkiet, men ved gennemførelse af uddannelsen opnår de en faglig anerkendelse, ligesom de indtager en ny status og bliver "en del af branchen". Dette fremhæves som en betydningsfuld overgang for eleverne, idet den markerer afslutningen på en fase i deres liv og begyndelse på en ny.

Det markerer en afslutning og forløsning at være færdig med skolebøgerne. [...] De identificerer sig som voksne, når de bliver færdige her.

(Områdedirektør, Fødevarer, jordbrug og oplevelser, Kontor handel og forretningsservice samt Teknologi, byggeri og transport)

Elever på tværs af de fire hovedområder fremhæver, at fejring af gennemførelsen er vigtig for dem, og flere ønsker, at der er formelle rammer omkring afslutningen, som synliggør, at eleverne har arbejdet hårdt for at gennemføre uddannelsen, og at det nu er lykkedes. Samtidig er det for nogle elever den første selvvalgte uddannelse, de fuldfører og modtager bevis på, hvorfor det er en milepæl i deres liv.

[Det er vigtigt] at vise, man har gennemført. For mig, når jeg er ordblind, så troede jeg aldrig, jeg ville gennemføre en uddannelse.

(Elev, handelsuddannelsen)

For en stor del af eleverne gælder det desuden, at valget af uddannelsen er deres første aktive tilvalg og dermed en vigtig og værdifuld bedrift at gennemføre. I relation hertil påpeger flere ledere og repræsentanter for faglige udvalg, at det er vigtigt at få sat et ordentligt punktum ved elevernes afslutning, og at dette punktum skal bidrage til at vise eleverne, hvad de har opnået. Samtidig fremhæver særligt lederne, at fejringen af elevernes gennemførelse bliver kulminationen på deres uddannelse og en mærkedag, de stolt vil se tilbage på resten af deres liv.

Det er en af de store dage i livet, som man husker, lige efter at blive gift eller forælder. Det er ret tydeligt, at den dag har en vis plads i ens egen livshistorie, noget af det, man skal fortælle til andre om sig selv.

(EUD-chef, Fødevarer, jordbrug og forretning samt Teknologi, byggeri og transport)

Som ovenstående citat afspejler, er markering og fejring af elevernes afslutning vigtigt for deres generelle identitetsskabelse og selvforståelse. Ifølge en række ledere og undervisere hænger dette dels sammen med, at der på erhvervsuddannelserne ofte er flere unge, der ikke tidligere er blevet hyldet for deres bedrifter, ligesom flere ikke har oplevet en følelse af mestring og faglig stolthed. Blandt ledelse og undervisere hersker der en generel opfattelse af, at det er et helt naturligt ønske at blive fejret og få markeret særlige bedrifter i livet. Flere undervisere udtrykker i relation hertil, at eleverne er meget spændte på og glæder sig til de mere formelle afslutningsritualer, fx dimission og overrækkelse af beviser, da det giver dem en følelse af stolthed og anerkendelse. Endvidere tilføjer både ledere og undervisere, at det er helt centralt, at underviserne taler afslutningsritualerne op og at de agerer en form for kulturbærere, da dette understøtter elevernes følelse af stolthed.

I forlængelse heraf peger både ledere og undervisere på, at det er særligt vigtigt, at afslutningsritualerne inkluderer elevens nære relationer, hvor både familie, undervisere, mester og andre kolliderer fra deres arbejdsplads italesættes som vigtige deltagere.

Det betyder rigtig meget, at forældrene møder op. Der sker en connection mellem elev og familier. De kan vise, hvad de kan. Man vokser, når nogle ser og anerkender det, man har lavet.

(Områdedirektør, Fødevarer, jordbrug og oplevelser, Kontor handel og forretningsservice samt Teknologi, byggeri og transport)

Og så skal min familie og lærere selvfølgelig også være der [til dimission]. Det er hyggeligt, at de er med. Der er noget med stolthed i, at man er færdig, og at man gerne vil fejre det. Og at lærerne er der, viser jo, at de støtter en.

(Elev, SOSU-uddannelserne)

Det er vigtigt for eleverne, at der er et "publikum", der har en personlig betydning for dem og har styrket og understøttet dem i at nå deres mål – at gennemføre uddannelsen. Dette gælder både i relation til skolen, hvor lærerne typisk har haft en understøttende rolle i forhold til deres læring og i relation til arbejdspladsen, hvor eleven har indgået i et dagligt fællesskab. Det er i kombinationen af det teoretiske og praktiske, at eleven er lykkedes, hvorfor repræsentation af begge parter er essentiel.

6.5 Erhvervsuddannelsernes renommé og attraktivitet

Flere ledere og undervisere peger på, at ritualer og traditioner – både dem, som finder sted undervejs i uddannelsesforløbet, og dem, der afholdes i forbindelse med afslutning af uddannelsen – kan have betydning for skolens synlighed og promovning af selve erhvervsskoleområdet. Dette tema har lige som det forrige ikke været i fokus i undersøgelsen, men er fremkommet på baggrund af interviewene med ledere, elever, undervisere og faglige udvalg. Af nedenstående boks præsenteres afsnittets centrale hovedpointer.

AFSNITTETS HOVEDPUNKTER

- Afslutningsritualer og -traditioner kan være med til at skabe positive billeder af de forskellige fag og brancher. Det kan blandt andet ske ved brugen af fagspecifikke artefakter, som symboliserer fagligheden, ved deling af billeder fra forskellige afslutningsarrangementer og ved åbne arrangementer, hvor interesserede uden for skolen fx kan se elevernes svendestykker.
- Ledere, undervisere og aftagerrepræsentanter peger på, at afslutningsritualer kan medvirke til at skabe motivation og øge fastholdelsen for de elever, der endnu ikke er så langt i uddannelsen.

Ledere og undervisere peger på, at ritualer og traditioner er essentielle i forhold til at skabe mere opmærksomhed på uddannelserne samt i forhold at gøre dem mere attraktive dels for nuværende, og dels for fremtidige elever.

Traditioner og ritualer er jo med til at skabe positive billeder om faget og om uddannelserne [...] Det er signaler udadtil.

(Repræsentant, Grafisk Uddannelsesudvalg)

Generelt fremhæver aktørerne, at afslutningsritualer og -traditioner kan være med til at skabe positive billeder af de forskellige fag og brancher. Som tidligere beskrevet, gøres der inden for flere uddannelser brug af medaljer, hvilket ifølge nogle undervisere kan være med til at hylde samt sætte fokus på "det gode håndværk" inden for det enkelte fag og dermed fremhæve værdien deraf. Udover at skabe stolthed og motivation for eleverne selv, medvirker medaljeuddelingen i nogle tilfælde således til at skabe opmærksomhed på vigtigheden af netop denne uddannelse for omverdenen.

Legater anvendes på tværs af uddannelsesområderne og gives for en ekstraordinær bedrift af både faglig og ikke-faglig karakter. Både medaljer og legater kan ifølge elever og undervisere bidrage til at styrke synligheden af faget og den faglige stolthed, der er forbundet herved. På mejeristuddannelsen kan eleverne fx få et rejselegat, hvilket også indebærer, at modtageren af legatet, efterfølgende skal skrive om sin rejseoplevelse i skolens nyhedsbrev. Dette er netop for at skabe

attraktivitet og bevidsthed for de andre elever på skolen og illustrere, hvad man som elev kan opnå, hvis man gør sig umage.

Ledere, undervisere og aftagerrepræsentanter påpeger desuden, at afslutningsritualer kan være medvirke til at skabe motivation og øge fastholdelsen for de elever, der endnu ikke er så langt i uddannelsen, samtidig med at de kan medvirke til at gøre fagene mere attraktive for nye potentielle elever.

Eleverne på grundforløb lægger mærke til ritualer og traditioner, der er ved svendeprøver, fordi de er fysisk tilstede på skolen og kan se afslutningsarrangementer. Det er en stille branding, hvis man kan sige det sådan. Alle skal altid over og kigge og se, hvad der sker.

(Formand for Lokalt Uddannelsesudvalg, snedkeruddannelsen)

Fagenes og uddannelsernes synlighed kan yderligere understøttes ved brugen af artefakter, da disse bliver et fysisk symbol på fagligheden. Ifølge undervisere og ledere er det vigtigt for eleverne, at det er synligt for omverdenen, at de har nået deres mål, hvilket artefakter kan medvirke til. I den forbindelse hersker der blandt mange af undersøgelsens medvirkende aktører enighed om, at netop brugen af fagspecifikke artefakter er et relevant område at undersøge nærmere i arbejdet med at udvikle praksis om afslutningsritualer på erhvervsuddannelsesområdet.

De faglige udvalg kunne tænke i et artefakt [..], der markerer, at du er faglært. Vi skal skabe respekt i vores fag og udstyre dem med noget, der kan adskille dem fra de andre. Det ville binde faget sammen. [..] At have en fælles standard, der lukker en ind i fællesskabet med symbolsk handling.

(EUD-chef, Teknologi, byggeri og transport)

Flere skoler har ligeledes fokus på at skabe synlighed og et godt renommé for deres uddannelser i lokalområdet, hvilket de arbejder med på forskellig vis. Nogle ledere og undervisere fremhæver, at anvendelse af sociale medier, fx opslag af billeder af forskellige arrangementer på skolens og deres uddannelsesaktiviteter, kan medvirke til at skabe positiv opmærksomhed på uddannelserne. Ligeledes påpeger andre, at billeder i lokalaviser, fx et fællesbillede ved afslutningsceremonier eller et billede ved en legatoverrækkelse, dels har stor betydning for elevernes stolthed og dels er med til at sætte fokus på den enkelte uddannelse og skole.

Så gør vi alt, hvad vi kan, for at hype, tage billeder og lægge dem på Facebook, vi kan se, de får mange likes af familie og venner, det er med til at blåstemple, at de har gjort noget, at de er noget.

(EUD-chef, Fødevarer, jordbrug og forretning samt Teknologi, byggeri og transport)

Andre skoler afholder fx Åbent Hus-arrangementer i forbindelse med afslutning, hvilket både elever, undervisere og ledere fremhæver som af stor betydning for skolens synliggørelse og renommé. På tværs af disse eksempler handler det om at få etableret tiltag, der kan skabe positiv omtale, promovere uddannelserne og synliggøre skolen for omverdenen.

BILAG 1: METODEBILAG

Dette bilag beskriver den metodiske tilgang bag den kortlæggende undersøgelse af ritualer og traditioner for afslutning i erhvervsuddannelserne. Nedenfor præsenteres de forskellige elementer af undersøgelsesdesignet, herunder de forskellige datakilder og datas kvalitet.

Løsningsdesign

Den kortlæggende undersøgelse er gennemført via en national og international praksiskortlægning af ritualer og traditioner for afslutning i erhvervsuddannelser. Den nationale praksiskortlægning er gennemført med udgangspunkt i et mixed methods-design, hvor en kvantitativ breddeafdækning er kombineret med en kvalitativ dybdeafdækning. Den internationale kortlægning er gennemført via en kvalitativ dybdeafdækning af international praksis i Norge, Tyskland, Holland og Schweiz. Kortlægningens forskellige elementer uddybes i de følgende afsnit.

Eksplorative interviews i forbindelse med opstartsfasen

I forbindelse med opstartsfasen er der gennemført syv eksplorative interviews med relevante aktører med særligt indblik i ritualer og traditioner for afslutning i erhvervsuddannelserne. Formålet med de indledende interviews har været at indsamle information, som har kunnet kvalificere og retningsrette undersøgelsens øvrige elementer. Følgende personer blev interviewet som led i den indledende fase:

- Lene Tanggard, Professor i pædagogisk psykologi ved Aalborg Universitet
- Nanna Friche, Lektor ved Aalborg Universitet
- Vibe Aarkrog, Lektor ved Danmarks Pædagogiske Universitet
- Christian Helms, Professor ved Roskilde Universitet
- Trine Jette Rasmussen, Konsulent, Dansk Metal
- Karina Beg Poulsen, Chefkonsulent, Dansk Arbejdsgiverforening
- Nicolai Løwenstein, Politisk konsulent, Erhvervsskolernes Elevorganisation.

Kortlæggende undersøgelse

Videnskortlægning

Udover den nationale og internationale praksiskortlægning var hensigten, at der skulle gennemføres en videnskortlægning af eksisterende viden om betydningen af ritualer og traditioner for afslutning i ungdomsuddannelser for identitetsskabelse, fællesskab og undervisningsmiljø.

I både den systematiske søgning i udvalgte databaser samt den håndholdte søgning blev der imidlertid ikke fundet forskning (hverken nationalt eller internationalt), som eksplicit omhandlede betydningen af ritualer og traditioner for afslutning i erhvervsuddannelser for de tre parametre.

Som følge af søgningens manglende fund blev der efterfølgende omprioriteret i kortlægningens aktiviteter således, at videnskortlægningens sidste tre trin, hhv. screening og rescope, kvalitetsvurdering og syntese ikke blev udført.

I stedet blev ressourcerne benyttet til at styrke den nationale praksiskortlægning. Med omfordelingen blev der foretaget:

- 15 telefoninterviews med ledere fra erhvervsskoler i Danmark
- 10 telefoninterviews med repræsentanter fra faglige udvalg
- Udvidelse af et ekstra fokusgruppeinterview med elever fra øvrige ungdomsuddannelser på tre casebesøg (fx HHX og HTX).

Disse gennemgås i afsnittet om undersøgelsens kvalitative dybdeafdækning.

Praksiskortlægning

Den nationale praksiskortlægning er gennemført via en kvantitativ breddeafdækning samt en kvalitativ dybdeafdækning, mens international praksis er kortlagt udelukkende via en kvalitativ afdækning. Nedenfor redegøres for den metodiske udførelse af kortlægningen.

Kvantitativ breddeafdækning

I forbindelse med breddeafdækningen er der gennemført tre forskellige spørgeskemaundersøgelser, som er blevet sendt ud til uddannelsesledere og elevrådsrepræsentanter fra alle erhvervsskoler samt repræsentanter fra alle faglige udvalg.

Med de tre spørgeskemaundersøgelser har formålet været at sikre en bred og systematisk kortlægning af både elevinitierede, skoleinitierede og aftagerinitierede ritualer og traditioner for afslutning i erhvervsuddannelser. Ligeledes har formålet været at undersøge, hvorvidt respondenterne oplever, at ritualer og traditioner for afslutning har betydning for elevernes faglige stolthed, deres fællesskabsfølelse og oplevelse af et attraktivt undervisningsmiljø.

Spørgeskemaerne er alle udviklet på baggrund af den indsamlede viden fra den indledende desk research og de eksplorative interviews. Der er desuden gennemført pilottest med repræsentanter fra målgrupperne, før spørgeskemaundersøgelsen blev udsendt. Det har ikke været muligt at lave pilottest med eleverne grundet efterårsferie, hvorfor elevernes spørgeskema i stedet er gennemgået af uddannelsesledere for at vurdere, hvorvidt formuleringer og kompleksiteten var passende.

Antallet og fordelingen af besvarelser er opgjort i tabellerne nedenfor.

Table B1: Antal og svarprocent

Målgruppe	Antal	Svarprocent
Faglige udvalg	29	67 pct.
Elevrådsrepræsentanter	9	35 pct. ⁷
Ledere	71	66 pct.

Table B2: Oversigt over fordeling af respondenter

Målgruppe	Fordeling af regioner (erhvervsskolens placering)	Fordeling af hovedområde
Faglige udvalg	<ul style="list-style-type: none"> Region Hovedstaden: - Region Midtjylland: - Region Nordjylland: - Region Syddanmark: - Region Sjælland: - 	<ul style="list-style-type: none"> Fødevarer, jordbrug og oplevelser 26 pct. Kontor, handel og forretningsservice 0 pct. Omsorg, sundhed og pædagogik 7 pct. Teknologi, byggeri og transport 67 pct.
Elevrådsrepræsentanter	<ul style="list-style-type: none"> Region Hovedstaden: 11 pct. Region Midtjylland: 44 pct. Region Nordjylland: 11 pct. Region Syddanmark: 33 pct. Region Sjælland: 0 pct. 	<ul style="list-style-type: none"> Fødevarer, jordbrug og oplevelser 40 pct. Kontor, handel og forretningsservice 40 pct. Omsorg, sundhed og pædagogik 10 pct. Teknologi, byggeri og transport 10 pct.

⁷ Spørgeskemaet til elever er distribueret gennem ledere på erhvervsskoler, som alle er blevet bedt om at sende et såkaldt selvoprettelseslink videre til en repræsentant for eleverne, fx en elevrådsrepræsentant. 26 ledere har sendt spørgeskemaet videre. Svarprocenten er således et udtryk for andelen af gennemførte besvarelse af de distribuerede spørgeskemaer.

Ledere	<ul style="list-style-type: none"> • Region Hovedstaden: 11 pct. • Region Midtjylland: 27 pct. • Region Nordjylland: 10 pct. • Region Syddanmark: 28 pct. • Region Sjælland: 24 pct. 	<ul style="list-style-type: none"> • Fødevarer, jordbrug og oplevelser 24 pct. • Kontor, handel og forretningsservice 29 pct. • Omsorg, sundhed og pædagogik 17 pct. • Teknologi, byggeri og transport 30 pct.
---------------	--	--

Kvalitativ dybdeafdækning af national praksis

Den kvalitative dybdeafdækning af national praksis er baseret på to primære datakilder. Først og fremmest otte kvalitative casebesøg på erhvervsskoler i hele Danmark. Dernæst en række telefoninterviews med tidligere elever, skoleledere samt repræsentanter fra de faglige udvalg.

Casebesøg

I alt er der udført otte casebesøg på erhvervsskoler i Danmark, som er systematisk udvalgt efter geografisk placering samt uddannelsesområder. Nedenfor ses den endelige fordeling af de besøgte erhvervsskoler.

Tabel B3: Oversigt over skoler til casebesøg

Erhvervsskolens placering (Region)	Uddannelsesområde
Region Midtjylland	Fødevarer, jordbrug og oplevelser
Region Hovedstaden	Omsorg, sundhed og pædagogik
Region Syddanmark	Omsorg, sundhed og pædagogik
Region Syddanmark	Kontor, handel og forretningsservice
Region Midtjylland	Kontor, handel og forretningsservice
Region Hovedstaden	Kontor handel og forretningsservice
Region Nordjylland	Teknologi, byggeri og transport
Region Sjælland	Teknologi, byggeri og transport

I forbindelse med planlægning af casebesøgene skal det nævnes, at flere erhvervsskoler fra første udvælgelsesrunde gav udtryk for, at de ikke havde mulighed for at deltage pga. begrænsede ressourcer. Yderligere skal det ses i lyset af opgavens korte tidsramme, da selvsamme institutioner havde et ønske om at deltage, men først fandt det realistisk i januar eller februar 2020.

Den endelige rekruttering afviger derfor en smule fra ønsket om at besøge fire institutioner fra henholdsvis Øst- og Vestdanmark, samt to institutioner, der repræsenterer hvert uddannelsesområde.

Rekrutteringen er endt med fem skoler fra Vestdanmark og tre fra Østdanmark. Én af disse skoler repræsenterer uddannelsesområdet Fødevarer, jordbrug og oplevelser, mens tre skoler repræsenterer Kontor, handel og forretningsservice. Ovenstående udvælgelse har dog sikret en bred afdækning af forskellige typer af ritualer og traditioner, herunder uddeling af medaljer.

I forbindelse med casebesøgene er der udført følgende aktiviteter:

- Otte workshops med elever (i alt 45 elever)
- Otte fokusgruppeinterview med undervisere (i alt 34 undervisere)
- Tre workshops med elever fra øvrige ungdomsuddannelser (i alt 16 elever)
- To fokusgruppeinterviews med aftagerrepræsentanter (i alt 7 repræsentanter).

Alle involverede aktører i de forskellige workshops og interviews er udvalgt i samarbejde med institutionerne ud fra deres vurdering af, hvem der kunne bidrage til undersøgelsen og desuden havde tid, lyst og ressourcer til at deltage. Institutionerne er dog blevet bedt om på forhånd at

forsøge at udvælge elever og medarbejder fra samme uddannelse eller uddannelsesområde. Dette er gjort med henblik på at sikre muligheden for at gå i dybden med de eksisterende ritualer og traditioner og samtidig sikre, at deltagerne har mulighed for at tale ud fra samme uddannelsesmæssige forståelsesramme.

Det har været særligt udfordrende for institutionerne at involvere aftagerrepræsentanter til interviews med kort varsel, hvorfor det ikke har været muligt at tale med repræsentanter fra alle otte institutioner. Efter casebesøgene er der derfor blevet udført yderligere telefoninterviews med aftagerrepræsentanter fra to øvrige skoler. Det har også i denne efterfølgende rekruttering til telefoninterviews været udfordrende at få aftagerrepræsentanter til at afsætte tiden til at deltage.

Institutionerne har desuden hjulpet med at etablere kontakt til tidligere elever, som skulle indgå i telefoninterview. I alt er der foretaget interviews med syv tidligere elever. Nedenfor ses elevernes uddannelsesmæssige baggrund.

Tabel B4: Oversigt over tidligere elevers uddannelsesmæssige baggrund

Uddannelsesmæssige baggrund
Bageruddannelsen
Bageruddannelsen
Møbelsnedkeruddannelsen
Tømreruddannelsen
Anlægsgartneruddannelsen
Anlægsgartneruddannelsen
Mureruddannelsen
EUX-handel

Telefoninterviews – ledere og faglige udvalg

Den anden primære datakilde til den kvalitative del af den nationale kortlægning er baseret på telefoninterviews med ledere fra uddannelsesinstitutioner i Danmark og repræsentanter fra de faglige udvalg. Som nævnt indledningsvist, er disse interviews tilvejebragt som følge af en omfordeling af ressourcer fra videnskortlægningen til at styrke den nationale praksiskortlægning.

I alt er der gennemført interviews med 10 repræsentanter fra faglige udvalg samt 15 uddannelsesledere fra erhvervsskoler i hele Danmark.

Interviewpersoner fra de faglige udvalg repræsenterer følgende uddannelser, som fremgår af tabellen nedenfor.

Tabel B5: Oversigt over faglige udvalg

Faglige udvalg
Anlægsgartneruddannelsen
Slagteriuddannelsen
Mejerifagenes uddannelser
Detailhandelsuddannelser
Kontoruddannelse
SOSU-uddannelse
Træfagenes byggeuddannelse
Murer-, stenhugger og stukaturuddannelse
Elektrikeruddannelse
Grafisk uddannelsesudvalg

Nedenfor ses fordeling af lederinterview på geografi og uddannelsesområder.

Tabel B6: Oversigt over lederinterview

Erhvervsskolens placering (Region)	Uddannelsesområde
Region Sjælland	Teknologi, byggeri og transport Kontor, handel og forretningservice Fødevarer, jordbrug og oplevelser
Region Midtjylland	Teknologi, byggeri og transport Kontor, handel og forretningservice Fødevarer, jordbrug og oplevelser Omsorg, sundhed og pædagogik
Region Hovedstaden	Kontor, handel og forretningservice
Region Sjælland	Omsorg, sundhed og pædagogik
Region Hovedstaden	Teknologi, byggeri og transport Kontor, handel og forretningservice Fødevarer, jordbrug og oplevelser
Region Midtjylland	Teknologi, byggeri og transport Kontor, handel og forretningservice Fødevarer, jordbrug og oplevelser
Region Sjælland	Teknologi, byggeri og transport Kontor, handel og forretningservice Fødevarer, jordbrug og oplevelser
Region Nordjylland	Omsorg, sundhed og pædagogik
Region Midtjylland	Teknologi, byggeri og transport Kontor, handel og forretningservice Fødevarer, jordbrug og oplevelser
Region Nordjylland	Teknologi, byggeri og transport Kontor, handel og forretningservice Fødevarer, jordbrug og oplevelser
Region Syddanmark	Fødevarer, jordbrug og oplevelser
Region Nordjylland	Fødevarer, jordbrug og oplevelser
Region Midtjylland	Omsorg, sundhed og pædagogik
Region Hovedstaden	Omsorg, sundhed og pædagogik
Region Midtjylland	Teknologi, byggeri og transport Kontor, handel og forretningservice Fødevarer, jordbrug og oplevelser Omsorg, sundhed og pædagogik

Formålet med lederinterviewene har været at få større kvalitativ indsigt i skolernes ritualer og traditioner samt at nuancere og kvalificere indsigterne fra de otte casebesøg. Formålet med at foretage interviews med repræsentanter fra de faglige udvalg har været at få større kvalitativ indsigt og mulighed for en grundigere gennemgang af, hvilke ritualer og traditioner der eksisterer under de faglige udvalg, samt hvilken betydning de har for erhvervsuddannelserne. Yderligere er interviewene med til at sikre en solid repræsentation af aftagerrepræsentanter i undersøgelsen, da de generelt var vanskelige at rekruttere til fokusgruppeinterview ved de otte casebesøg.

Tabel B7: Temaer i interviewguides

Temaer i interviewguides
<ol style="list-style-type: none"> 1. Kortlægning af ritualer og traditioner for afslutning i erhvervsuddannelser 2. Kortlægning af øvrige ritualer og traditioner i løbet af en erhvervsuddannelse 3. Betydning af ritualer og traditioner ift. identitetsskabelse, fællesskab og undervisningsmiljø 4. Fremtidigt perspektiv for ritualer og traditioner på skolens erhvervsuddannelser

Kvalitativ dybdeafdækning af international praksis

Formålet med den internationale kvalitative afdækning har været at kortlægge ritualer og traditioner for afslutning i erhvervsuddannelser, i uddannelsessystemer, der ligner det danske. Sammenligneligheden mellem uddannelsessystemerne har været central for udvælgelsen af landende, da hensigten har været, at eventuelle virksomme fund fra den internationale kortlægning skal kunne inspirere og omsættes i en dansk kontekst.

Der er foretaget telefoninterviews i henholdsvis Norge, Tyskland, Schweiz og Holland. Nedenfor ses en oversigt over, hvilke interviewpersoner, der har indgået i undersøgelsen fra de fire lande.

Tabel B8: Interviewpersoner fra hhv. Norge, Tyskland, Schweiz og Holland

Land	Stilling og organisation
Norge	<ul style="list-style-type: none"> - Repræsentant, Oplæringskontoret for offentlig sektor, Østfold - Repræsentant, Oplæringskontoret for bygg og håndværkerfag, Østfold - Repræsentant, Oplæringskontoret for elektrofag, Østfold - Underviser, Frederik II videregående skole, Frederikstad
Tyskland	<ul style="list-style-type: none"> - Studiedirektør, Die Berufsbildenden Schulen EinbeckEinbeck, Niedersachsen - Skoleleder, Oberstufenzentrum Bürowirtschaft und Verwaltung, Berlin - Underviser, Regionales WirtschaftsZentrum, Kiel, Schleswig-Holstein - Afdelingsleder, MMBBS – Multi Media Berufsbildende Schulen, Hannover, Niedersachsen, - Afdelingsleder, (Berufsbildung), Flensburg Industrie und Handelskammer, Flensburg
Holland	<ul style="list-style-type: none"> - Konsulent i VET og Adult Education, Ockham IPS, Utrecht - Ledende underviser, Deltion College, AA Zwolle - Direktør, De Rijzert school voor Praktijkonderwijs, De Rijzert school voor Praktijkonderwijs, BC 's-Hertogenbosch - Doktor, ECBO (Center for forskning i erhvervsuddannelse), AP's-Hertogenbosch
Schweiz	<ul style="list-style-type: none"> - Skoledirektør, Berufsbildungszentrum Olten - Afdelingsleder, GIBB, Bern - Konsulent, erhvervsuddannelse, redaktør for sektorens fagtidsskrift, Schaffhausen - Professor, Das Schweizerische Observatorium für die Berufsbildung OBS EH

Kvaliteten af data

Kortlægningen af ritualer og traditioner for afslutning i erhvervsuddannelser hviler på et bredt og solidt datagrundlag, baseret på en kombination af kvantitative og kvalitative data. De forskellige datakilder har sikret, at både elever, undervisere, ledere samt aftagerrepræsentanter (herunder faglige udvalg og lokale uddannelsesudvalg) er stærkt repræsenteret i kortlægningen. Det skal hertil pointeres, at særligt de unge har en stærk stemme i undersøgelsen, tilvejebragt via spørgeskema, workshops på casebesøg samt telefoninterviews med nyuddannede elever. Dette har stor betydning for datas udsigelseskraft, da det netop er de unges oplevelser, der er i centrum for undersøgelsen.

Den kvantitative data er med til at give en bredere indsigt i, hvilke ritualer og traditioner der findes på erhvervsuddannelser i Danmark, mens casebesøgene og telefoninterviews har bidraget til en dybdegående forståelse af de forskellige ritualer og traditioners omfang og betydning. Denne

kombination, samt de forskellige perspektiver fra respondenterne, sikrer et solidt grundlag, hvorfra det er muligt at gøre analytiske fund og komme med udsigelser, der gør sig gældende på tværs af sektoren. Dette til trods for den heterogene sektor, hvor ritualer og traditioner for afslutning udføres meget forskelligt alt efter uddannelsesområde.

BILAG 2: INTERNATIONALE ERFARINGER

I dette bilag præsenteres resultaterne fra den internationale kortlægning. Kortlægningen tager udgangspunkt i praksis og erfaringer fra lande, der er sammenlignelige med Danmark på erhvervsuddannelsesområdet; hhv. Norge, Tyskland, Holland og Schweiz. Erfaringerne fra de fire lande præsenteres landevis, hvor der indledningsvist gives en kort beskrivelse af strukturen for uddannelsessystemet, og dernæst præsenteres en række eksempler på ritualer og traditioner for afslutning.

Norge

I Norge er *Videregående Skole* en fælles betegnelse for erhvervsskoler og gymnasier, der består af ti erhvervsrettede uddannelsesprogrammer og fem studieforberedende uddannelsesprogrammer. De erhvervsrettede uddannelser tager som udgangspunkt fire år. Det første år har alle elever det samme uddannelsesprogram, mens de på andet år specialiserer sig inden for en bestemt fagretning. Både første og andet år gennemføres på skolen med korte virksomhedsophold. De to sidste år arbejder eleverne som lærlinge i virksomheder eller hos offentlige institutioner, hvorefter de får et fagbrev eller svendebrev. De traditionelle håndværksfag anvender svendebrevet, mens fagbrevet anvendes i industrien og inden for nyere håndværksfag.

Uddannelsernes indhold fastlægges centralt, men fylket (regionen) har det fulde ansvar for uddannelserne. Dertil findes oplæringskontorerne, der kan være kommunale, tværfaglige, brancherettede eller have fokus på enkeltfag. Oplæringskontorerne er ansvarlige for at koordinere praktikpladser, og kan hjælpe virksomhederne med det praktiske ved at være praktiksted – fx at rekruttere elever, skrive kontrakt, tilmelde eleven til fagprøve og tilbyde kurser til de praktikpladsansvarlige.

Dimissionsfest arrangeret af de norske oplæringskontorer

Som nævnt ovenfor er de norske erhvervsuddannelser typisk skolebaserede de første to år, hvorefter eleverne har mulighed for at komme i praktik i to år eller tage et studiekompetencegivende år. I Norge er det oplæringskontorerne, der er ansvarlige for at koordinere praktikpladserne.

Én til to gange om året afholder oplæringskontorerne et stort fælles arrangement, hvor alle nyuddannede elever inviteres ind til fejring af deres afsluttede praktikforløb. Arrangementerne afholdes typisk med deltagelse af elever, deres familier og virksomhederne, ligesom repræsentanter for elevernes tidligere skoler også kan deltage. Under arrangementet uddeler oplæringskontoret medaljer og de holder taler for eleverne. Ofte bliver der også uddelt fagopplæringspriser til virksomheder. Foruden de mere formelle aktiviteter, byder arrangementet på fællesspisning og diverse former for underholdning. Det overordnede formål med arrangementet er at fejre, at nu har Norge fået nye håndværkere, som de er meget stolte af.

Medaljer og svendebrev i Norge

I Norge bliver der ikke givet talkarakter ved fag- eller svendeprøven. I stedet bliver nedenstående kategorier anvendt:

- Bestået
- Bestået med godt; det kan være guld, sølv eller bronze
- Ikke bestået

Hvis en elev består med guld, sølv eller bronze, bliver der udleveret en medalje. Medaljerne overrækkes af de kommunale oplæringskontorer, som ligeledes har ansvaret for både fagprøver og svendeprøver. Har eleven bestået en fag- eller svendeprøve, vil eleven modtage et svendebrev, som symboliserer, at eleven har afsluttet sin erhvervsuddannelse med et praktikforløb.

Tyskland

Tyskland er kendt for sit duale-system, hvor virksomheden er omdrejningspunktet, mens skolen spiller en mere sekundær rolle. Overordnet er ansvaret for erhvervsuddannelserne delt mellem delstaterne, der har ansvar for skoledelen, og forbundsstaten, der har ansvar for praktikdelen. For praktikdelen indgås lærlingekontrakter mellem eleven og virksomheden, som skal godkendes af et "industrihandelskammer", som virksomhederne obligatorisk skal være tilknyttet. Disse kamre tager ligeledes del i organisering af fagprøver på erhvervsuddannelserne.

Eleverne hædres af delstaternes ministerpræsidenter

Prøver og beviser har generelt stor betydning på erhvervsuddannelserne i Tyskland og der lægges stor vægt på formaliteter og formelle kvalifikationer. De traditionelle brancher, såsom murer, tømrer mv., afholder festligheder for at fejre de nye faglærte, hvor både familie og virksomheder er velkomne. De elever, der opnår de bedste resultater bliver tildelt pengepræmier, og de bedste elever bliver hædret af delstaternes ministerpræsidenter.

Virksomheder tager del i elevernes fagprøver

Eleverne starter deres uddannelse med at være i praktik og allerede inden da, underskriver virksomheden en kontrakt, hvor de forpligter sig på at give eleven en uddannelse. Virksomhederne tager generelt et stort ansvar for uddannelserne, hvorfor de også skaber stærke relationer til eleverne. Der eksisterer således en særlig stærk kobling mellem virksomheden og eleven, mens dette ikke er gældende ift. skolen, fordi elevens erhvervsfaglige identitet i højere grad skabes gennem praktikken i virksomheden. Af samme årsag tager virksomhederne også del i elevernes afsluttende fagprøver, idet forbundsstatens kamre organiserer prøverne i fællesskab med erhvervsskolerne.

Større arrangementer skaber ligeværd og fællesskab

De tyske kamre, som organiserer praktikvirksomheder, forsøger ifølge informanter at etablere større arrangementer i forbindelse med afslutning af erhvervsuddannelserne. Dette skyldes blandt andet, at der inden for de mindre uddannelsesområder som oftest vil være færre elever, der afslutter uddannelsen samtidigt – i nogle tilfælde to elever ad gangen. De større arrangementer skal give de nyuddannede en større følelse af ligeværd og anerkendelse, fordi der er større opmærksomhed og mere prestige i at stå på en større scene med mange tilskuere og få overrakt sit bevis.

Derudover påpeger informanterne, at de større arrangementer også kan få den unge til at føle, at hun eller han er en del af et større fagligt fællesskab. Især for nyuddannede på de mindre uddannelser betyder det meget, at de også bliver set som en del af en større sammenhæng. Endvidere giver de større arrangementer en følelse af at høre til en særlig region, som oftest vil være vigtigere for eleven end den enkelte skole, hvor under halvdelen af elevens uddannelse foregår.

Fagprøve og afslutningsarrangementer som overgang

I Tyskland afsluttes erhvervsuddannelserne med en fagprøve, som er teoretisk og praktisk og er baseret på en vurdering af elevernes handlingsrettede kompetencer. Prøven organiseres af kamrene og anses for at være en betydelig del af kvalitetssikringen af uddannelserne. Den efterfølgende fejring består i prestigefulde arrangementer for de nyudlærte, deres forældre og virksomhederne.

Industri- og handelskamrene spiller en vigtig rolle også i forbindelse med uddannelsernes afslutning. Afslutningen kaldes 'Freispruch' [frikendelse], idet eleven nu officielt er 'fri' fra sit oplæringsforhold. Afsluttende fejres eleverne således typisk på skolen, hvor rektoren holder tale, og familie og andre pårørende deltager. Flere informanter fremhæver, at selve afslutningsarrangementet betyder meget for eleverne, fordi de har fået papir på deres uddannelse og nu for alvor kan starte et nyt erhvervsliv med et eksamensbevis.

Deltagelse i afslutningsarrangementer kan skabe motivation

De tyske skoler, som afholder afslutningsarrangementer, forsøger ifølge informanterne at involvere eleverne i disse arrangementer, hvor eleverne fx opfører små teaterstykker, sketches eller revyer. Derudover er der ofte musikalske indslag opført af erhvervsskoleelever eller elever fra de lokale musikskoler. Informanterne påpeger, at den næste årgangs elever, der deltager i arrangementerne, via festligholdelsen kan få blod på tanden i forhold til deres eget afslutningsarrangement året efter.

Holland

Erhvervsuddannelsessystemet i Holland er multifunktionelt, og det er ofte store fusionerede institutioner med en høj grad af didaktisk og curriculummæssigt selvstyre, der udbyder uddannelserne. Eleverne kan vælge et skolebaseret eller et dualt spor, hvor det skolebaserede spor forekommer hyppigst (70 pct.). Det duale spor anvendes mest indenfor fag, der har en lærlingetradition, fx håndværk. Der indgår praktik i begge spor, men med en noget mindre vægtning i det skolebaserede spor (4,5 måneder) sammenlignet med det duale spor (14 måneder).

Reception og fest i Holland

Den mest udbredte tradition i forbindelse med afslutning af en erhvervsuddannelse i Holland er en afslutningsreception. Denne reception er som udgangspunkt organiseret af skolen.

Efter hvert level⁸ afholdes der en reception på de enkelte uddannelser/afdelinger. Her holder lederen af afdelingen og/eller lærerne en tale for de afsluttende elever. Forældre og venner til eleverne kan deltage i denne reception, hvor der vil være lidt forplejning. Til receptionen får eleverne ligesåledes overrakt deres skolediplom, ligesom der tages billeder af eleverne.

Efter hvert level holdes der også en fest for alle afsluttende elever i afdelingen/på uddannelsen – dvs. ikke for skolen samlet set. Der kan være tale om små grupper af fx 10 elever og til meget store grupper af elever. Festen afholdes typisk med musik og drinks.

Da reception og fest arrangeres af de enkelte afdelinger, kan der være variation i måden at afholde det på. Det er især elever fra level 1 og 2, der tillægger reception og fest stor betydning. Det er deres første professionelle diplom, som for nogens vedkommende fører dem direkte ud i et arbejde, selvom man i Holland egentlig først kvalificerer sig til at overgå til regulært arbejde efter level 2.

For elever fra level 4 har afslutningsritualerne i form af reception og fest mindre betydning, da disse elever typisk videreuddanner sig på andre institutioner.

Graduation Cap i Holland

En af de hollandske interviewpersoner fortæller, hvordan han har oplevet, at den amerikanske 'Graduation Cap' har vundet indpas på den skole, hvor han underviser – altså de sorte hatte med en firkantet top. Dette kommer til udtryk ved, at skolen har indkøbt graduation caps til samtlige af de afsluttende elever. Hattene er således ikke nogen, som eleverne selv køber, men det er nogle, eleverne bruger eller iklæder sig, når de får taget et afslutningsbillede. Eleverne skal efter ceremonien aflevere hattene tilbage til skolen.

Diplom og certifikat i Holland

Det er et særligt kendetegn for erhvervsuddannelserne i Holland, at virksomhederne ofte også giver et uddannelsesbevis/certifikat til eleverne, når de har færdiggjort deres uddannelse. Eleverne modtager derfor som regel både et diplom fra skolen og et certifikat fra deres virksomhed. Inden for nogle sektorer tillægges virksomhedernes certifikater større betydning end skolens diplom.

---

⁸ I Holland inddeles erhvervsuddannelserne i fire niveauer, som hver især anses for en fuld afsluttet del. Det betyder, at elever kan "stoppe" sin uddannelse efter hhv. niveau 1, 2, 3 eller 4.

Flere steder har virksomhederne ligeledes højtideliggjort elevernes certifikater, hvilket i Holland har medført en form for konkurrence mellem skole og virksomhed.

Hollandske skoleambassadører

En tradition, som eleverne i Holland tillægger stor betydning, er valget af årets erhvervsskoleelev, som er en landsdækkende tradition støttet af ministeriet. På de enkelte erhvervsskoler vælger eleverne først 'skolens elev'. Eleverne kan som oftest stemme på forskellige elever, som på forskellig vis promoverer sig selv. Vinderen af 'skolens elev' kan kalde sig skoleambassadør.

De forskellige skoleambassadører indgår i en konkurrence om at blive elevambassadør for erhvervsuddannelserne på landsplan. Det har stor betydning for elevernes faglige identitet og for den enkelte skoles ry og omdømme.

Schweiz

I Schweiz er erhvervsuddannelserne baseret på et dualt system, men med virksomhedsdelen som det bærende element. Uddannelserne er typisk organiseret, så eleverne tilbringer tre til fire dage om ugen i virksomheden, mens de modtager undervisning på erhvervsskolen i de resterende dage. Virksomhederne skal være godkendt til oplæring af elever, og der er i hver virksomhed mindst én oplæringsansvarlig person, som har gennemført et kursus om pædagogik og deltagerforudsætninger. Inden opstart på uddannelsen er eleverne i virksomhedsafprøvning i en uge for at vurdere, hvorvidt de "passer" til virksomheden og omvendt. Samtidig indgås en kontrakt mellem lærlingen (eller forældre, hvis lærling er under 18 år), virksomheden og kantonen (delstaten).

I Schweiz er erhvervsuddannelserne meget anerkendte og populære, og over 70 pct. af en årgang får en erhvervsuddannelse. Samtidig tilskrives det stor kulturel og samfundsmæssig betydning, at virksomheder tager lærlinge.

Den faglige identitet skabes i virksomheden

I de schweiziske erhvervsuddannelser er virksomhedsdelen det bærende element i uddannelsen. Det er dermed også i virksomhederne, at eleverne har og skaber deres faglige identitet. Det oplever lærerne på erhvervsskolerne allerede fra den dag, eleverne kommer på skolen. Det duale system er overvejende organiseret på den måde, at eleverne er tre til fire dage i virksomheden og modtager undervisning i den resterende del på erhvervsskolen. Denne organisering fastholder den tætte sammenhæng mellem skolen og virksomheden, men den medfører også, at elevernes identitet i højere grad er knyttet til virksomheden.

Skills internationalt

I **Norge** fremhæves konkurrencerne relateret til WorldSkills som et vigtigt element i at højne status, interesse og kvalitet i de norske erhvervsuddannelser. Bag den norske afdeling af organisationen står Næringslivets Hovedorganisasjon, Landsorganisasjonen i Norge, Uddannelsesdirektoratet, Kommunernes interesseorganisationer samt en række landsforeninger, fagforbund, læringskontorer, videregående skoler og amter.

Efter de to første år på videregående skole afholdes der Skole Norsk Mesterskab, som festligholdes på selve skolen. Efterfølgende afholdes der Yrkes Norsk Mesterskab, som, ligesom i Danmark, foregår forskellige steder i Norge over tre dage. Alle fag er repræsenteret, og der er stor interesse fra pressen. Norge deltager endvidere i Europa og World Skills, og der er stor fejring af deltagerne, når de vender hjem fra disse konkurrencer.

Også i **Holland** fremhæves de nationale og internale skills-konkurrencer, som en tilbagevendende tradition med betydning for elevernes identitetsdannelse i løbet af uddannelsen.

I **Schweiz** deltager ca. 10 pct. af erhvervsskoleeleverne i skills-konkurrencer, både i "Regional Meisterschaft" og i de nationale og internationale konkurrencer. Det vurderes af informanterne som havende stor betydning for lærlingene – og stor betydning for uddannelsernes omdømme og prestige.